

'YENİ BÜYÜK OYUN'UN NE KADAR BÜYÜK OLDUĞU ÜZERİNE

Poyraz ÇİNİ*

ÖZ

Dünyadaki önemli doğal gaz ve petrol kaynaklarını barındıran, özellikle Avrupa ülkeleri ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin enerji ihtiyacının karşılanmasında önemli yeri olan, hızla gelişen ve geleceğin potansiyel küresel ekonomik merkezlerinden olmaya aday, Orta Asya, Hazar Bölgesi ile bu bölgelerin çevrelerini oluşturan coğrafi alandan meydana gelen Avrasya coğrafyası; günümüzde başta büyük güçler olmak üzere irili ufaklı devletler, uluslararası ve ulusüstü örgütler, terör grupları ve çokuluslu şirketler gibi çok sayıda aktör tarafından oynayan Yeni Büyük Oyun'un sahnesini teşkil etmektedir. Burası 19. yüzyılda Büyük Britanya ve Rus İmparatorluğu arasında yaşanan emperyalist güç mücadelesini tarif eden meşhur Büyük Oyun'un yaşandığı aynı bölgedir. 1907 yılında iki hasım devlet arası imzalanan antlaşmayla birlikte son bulduğu düşünölen Büyük Oyun ve bölge üzerinde yaşanan güç mücadelesi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılışıyla bağımsızlığını kazanan yeni devletlerle birlikte bölgenin geleceğinin değişik ihtimallere açık hale gelmesi sonucu, 20. yüzyılın sonlarında yeniden uluslararası ilişkiler disiplininin gündemini meşgul eden konular arasında üst sıralarda yer almaya başlamıştır. Eski ve yeni büyük oyunlar arası aktörler, çekişme alanları, mücadelenin kapsamı ve bağlam bakımından çeşitli farklılıklar bulunuyor olsa dahi temel olan tek bir şey vardır: bu bölge yüzyıllardır dünyanın büyük güçlerinin çıkarları için büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı tarihi Büyük Oyun ve günümüzde sürmekte olan Yeni Büyük Oyun'u karşılaştırmak, benzerliklerini ortaya koymak ve yeni oyun eskiye göre çok daha büyük çaplı olsa da iki olgunun temel sebebinin aynı olduğunu ortaya çıkarmaktır.

Anahtar Kelimeler: Büyük Oyun, Yeni Büyük Oyun, Avrasya, Orta Asya, Rusya-ABD-Çin Rekabeti

ON HOW GREAT THE 'NEW GREAT GAME' IS

ABSTRACT

Today, the geography of Eurasia consisting of Central Asia, the Caspian Region and the geographic area surrounding these regions which has the world's important natural gas and oil resources; which has an important place in meeting the energy needs of European countries and the People's Republic of China; which is rapidly developing and a candidate to be one of the potential global economic centers of the future, constitutes the stage of the New Great Game, which is played by many actors such as great powers, large and small states, international and supranational organizations, terrorist groups and multinational companies. This is the same area where the famous Great Game took place, describing the imperialist power struggle between Great Britain and the Russian Empire, in the 19th century. After the collapse of the Union of Soviet Socialist Republics, with the new states gaining their independence, the future of the region became open to different possibilities thus The Great Game, which is thought to have ended with the agreement signed between two hostile states in 1907 or the power struggle over the region started to rank among the top issues that occupied the agenda of international relations again at the end of the 20th century. While there are various differences in the actors, the areas of contention, the scope of the struggle, and the context between the Great Game and the New Great Game one thing is fundamental: this region has been of great importance to the interests of the great powers of the world for

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, poyrazcini@gmail.com, Orcid ID: 0000-0003-2670-5597

centuries. The aim of this study is to compare the historical Great Game and the New Great Game that is going on today, to reveal their similarities and to reveal that the main reason of the two phenomena is the same, even though the new game is much bigger than the old.

Keywords: The Great Game, The New Great Game, Eurasia, Central Asia, Russia-USA-China Rivalry

Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) 20. yüzyılın sonlarına yaklaşırken ömrünü tamamlayıp dağılmasının ardından günümüze kadar, yeni yüzyılın en çok tartışılmış ve Uluslararası İlişkiler disiplininin gündeminde sürekli kendine yer bulmuş önemli konularından biri dünyanın yeni düzeninin, uluslararası sistemin bürüneceği yeni şeklin ne olacağıdır. İki kutuplu sistemin son bulmasıyla ABD, tartışmasız askeri ve ekonomik üstünlüğü sayesinde hegemon güç olarak, kimi değerlendirmelere göre kendi tek kutuplu sistemini ilan etmiş ve sürdürmektedir. Ancak gelişmekte olan reel duruma bakıldığında ABD'nin dünya hegemonyası ve hakkında yapılan bu değerlendirmeler 90'larda ve 2000'li yılların başlarında oldukça geçerliken; bulunduğumuz dönemde uluslararası ilişkilerde ve küresel sistemde ABD'nin ağırlığının diğer devletlerin oynadığı rollerin çeşitlenmesiyle ve önem kazanmasıyla birlikte dengelenmekte olduğunu görmekteyiz. Dünyanın birçok yerinde ABD'nin tek kutup üstünlüğünü sürdürmeye devam ettiği ancak özellikle Orta Asya ve Hazar Bölgesi'nde (kısaca Avrasya Bölgesi) gücünü kaybettiği; bu bölgelerde çok merkezli, çok kutuplu yeni bir sistemin yerleşmekte/yerleşmiş olduğu yorumları yapılmaktadır. Bu yeni dünya düzeni hakkında yazıp çizenlerin, düşünenlerin, Avrasya bölgesi hakkında çalışmakta olan akademisyenlerin, araştırmacıların sıklıkla kullandığı, geçmişten geri dönüştürülmüş bir kavram giderek öne çıkmakta ve yaygınlaşmaktadır: "Yeni Büyük Oyun".

Avrasya üzerinde 19.yüzyıl boyunca Rusya ve Büyük Britanya imparatorlukları arasında süregelen etkinlik ve nüfuz mücadelesini tanımlamak için kullanılan eski "Büyük Oyun" kavramıyla ilişkilendirilerek türetilen bu kavram ile uluslararası sistemin bu bölgede almakta olduğu yeni biçim ile Avrasya siyasetinin mevcut durumu açıklanmaya ve çerçevelenmeye çalışılmaktadır. Büyük Oyun kavramı, Rusya İmparatorluğu'nun Kırım Savaşı sonrası doğuya yönelmesiyle, Çin Halk Cumhuriyeti'nden (bundan sonra kısaca Çin) İran'a uzanan Avrasya coğrafyasında giderek daha geniş yayılım göstermesiyle ve sınırlarının kaçınılmaz olarak Hindistan'ın güneyinden kuzeye doğru yayılmakta olan Büyük Britanya ile Afganistan üzerinde kesişmeye başlamasıyla ortaya çıkan müzmin mücadeleyi anlatmaktadır. Avrasya üzerinde bir yüzyıl süren bu mücadele, 1907 yılında tarafların imzaladığı anlaşmayla sona ermiş ya da başına "eski" takısı alarak yeni oluşacak düzende neler olacağını, tarihin ilerleyişinin neleri değiştireceğini, bu ilerleyiş sonucu alacağı yeni şekli beklemek ve yıllar sonra farklı aktörler, farklı dinamiklerle tekrardan oynanmaya başlamak üzere yalnızca sezon finali yapmıştır. 1917 Bolşevik Devrimi ile birlikte kurulan SSCB, bir bakıma Rusya İmparatorluğu'nun ardılı olarak, bir müddet sonra bu bölgeyi yeniden denetim altına almış ve bölge 1991 yılında Birliğin dağılmasına dek stabil kalmış, üzerinde "büyük bir oyun" oynanmamıştır.

SSCB dağıldıktan sonra bünyesindeki devletlerden en güçlüsü ancak yalnızca biri olan Rusya Federasyonu'nun yeni bağımsızlaşan Avrasya devletleri üzerinde ilk etapta kurmayı başaramadığı denetim bir güç boşluğu yaratmış; bölgede fırsat kovalayan yepyeni aktörlerin varlık göstermesine sebep olmuş; yaklaşık yüz yıl önce duraklamış olan "Oyun" yeniden oynanmaya başlamıştır. Geçmişte popüler olmuş filmlerin yeni kuşaklar için, bir takım değişiklikler yapılmış olsa da nispeten aynı kalan senaryolarla lakin yeni yüzler ve oyuncularla, yeni teknoloji ve çeşitlenmiş olanaklarla yeniden çekildiği onlarca örnekte olduğu gibi sahnesi aynı kalan Yeni Büyük Oyun da benzer bir senaryoyla bir kez daha gösterime girmiştir. Bu seferki aktörler arasında başrolü paylaşanlardan biri yine Rusya'dır ancak artık Büyük Britanya oyuncu kadrosunda yer almamaktadır. Onun yerine ABD, Çin, Hindistan, Pakistan, Türki Cumhuriyetler, İran, Türkiye ve daha birçok irili ufaklı ülke oyunun 'cast'ına dahil edilmiştir. Bu kez sadece devletler de yoktur üstelik; AB gibi devletlerüstü bir yapı, Birleşmiş Milletler (BM), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Avrasya Ekonomik Birliği, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ), Şangay İşbirliği Örgütü, Avrasya Kalkınma Bankası gibi uluslararası örgütler, British Petroleum (BP), Gazprom, Rosneft, China National Petroleum Corporation (CNPC), Exxon Mobile gibi enerji şirketleri ve hatta çeşitli terör örgütleriyle köktendinci paramiliter yapılar da oyunda etkinlik gösteren yardımcı oyunculardır.

Bu çalışmanın amacı oynanmakta olan Yeni Büyük Oyun'un eskisinden ne kadar farklı ve ona göre ne kadar "büyük" olduğunu ortaya koymaktır. Bu çerçevede ilk olarak Avrasya kavramının tanımı ve karşılık geldiği bölgenin stratejik önemi hakkında bilgi verilmekte ardından eski Büyük Oyun olgusu incelenmekte ve oyun hakkında hulasaten kronolojik tarihi bilgi verilmektedir. Sonrasında ise Yeni Büyük Oyun'un başlangıcıyla ilgili bazı tarihi olgular kısaca ele alınmakta; oyuncu aktörler, bölgeyle ve birbirleriyle olan ilişkileri kapsamında incelenmekte; oyunun kapsamı ve boyutuna değinilmektedir. Böylece nihayet 19. Yüzyıldaki mücadeleye göre günümüzde yaşanan mücadelenin ne denli çetrefili ve büyük olduğu ortaya çıkarılmaktadır.

AVRASYA KAVRAMININ TANIMI, HAZAR VE ORTA ASYA BÖLGESİNİN ÖNEMİ

Çalışmaya başlamadan önce, çalışma boyunca birçok sefer kullanılacak olan Avrasya kavramının karşılık geldiği coğrafi konumu belirlemek gerekmektedir. Sıklıkla taşıdığı anlam üzerine ihtilaf yaşanan ve herkesçe kabul edilen ortak bir tanımlaması yapılamayan Avrasya, kelime anlamıyla Avrupa ve Asya kıtalarının tümünü kapsayan ve Dünya nüfusunun %75'inin üzerinde barındıran coğrafi bölgeye işaret etmektedir. Lakin günümüzde, özellikle İngilizce konuşulan dünyada, Moğolistan da dahil olmakla birlikte, sınırlı sayıdaki Sovyet sonrası devletleri (hangilerinin dahil olduğu konusunda tam bir fikir birliği bulunmamakla birlikte) kapsayan bir kolektif etiket olarak "Avrasya" kavramı giderek daha sık kullanılır olmuştur (Hann, 2016: 2). Tarih boyunca bu bölge insanlık açısından büyük gelişmelere sahne olmuş ve bugünün siyasi, sosyal ve ekonomik koşullarını belirleyen mühim olayların merkezi olagelmıştır. Lakin günümüzde Avrasya'nın bu geniş ancak ayrıntısız tanımı yerini daha spesifik ve komplike tanımlamalara bırakmıştır. Avrasya artık sadece basit coğrafi bir tanımlama değildir, içinde siyasi ve kültürel çağrışımlar barındıran geniş bir jeoekonomik ve jeopolitik alana işaret etmektedir (Yılmaz ve diğerleri, 2013: 5-7). Oldukça kalabalık bir nüfusa sahip

olmasının yanında önemli yer altı kaynaklarına da sahip olan dolayısıyla büyük ekonomik yatırımları bünyesinde barındıran Avrasya günümüzün önde gelen jeopolitik merkezlerindedir. Bölgenin büyük önemine işaret ederek onu tanımlayan önemli bir isim olan İngiliz coğrafyacı Halford John Mackinder'in geliştirmiş olduğu Heartland Teorisi'ne göre Volga ve Urallar arasında yer alan Avrasya bölgesi dünyanın merkezidir. Mackinder bu bölgeye hakim olan bir gücün dünyaya da hakim olacağını iddia etmiştir (Özey, 2017: 96). Çünkü ona göre bu bölge, gelişmiş Batı ile zengin kaynaklara sahip Doğu'yu birbirine bağlayan bir geçiş koridoru niteliğindedir bu unsur bölgenin jeopolitik önemi artırmaktadır. Bahsedilen jeopolitik önem ise Heartland olarak tarif edilen bölgenin deniz ulaşımına kapalı olması sebebiyle erişilemezliği neticesinde yerküre üzerindeki en büyük doğal kale olmasından gelmektedir (Sandıklı, 2011: 3).

Avrasya'nın tanımı ve önemine yönelik önemli bir diğer görüş ABD dış politikasını yönlendiren önemli bir isim olan Amerikalı siyaset bilimci Zbigniew Kazimierz Brzezinski tarafından dile getirilmiştir. Brzezinski'ye göre Avrasya bölgesi, dünyanın yeni süper güç adayı Çin, Hindistan, Avrupa ve Rusya'dan meydana gelen; üstün nitelikte ekonomik, demografik ve kültürel değerler ihtiva eden; konumu itibarıyla üzerinde varlık gösteren güçlere dünyanın tüm stratejik bölgelerine rahatlıkla ulaşabilme ve müdahil olabilme imkanı tanıyan büyük bir kıtadır. Bu nedenle dünyanın en önemli jeopolitik merkezidir. Brzezinski Avrasya'yı üzerinde hakimiyet kurmak için durmadan mücadele verilen bir satranç tahtasına benzetmektedir (Brzezinski, 1997: 31). Bu satranç tahtasının merkezinde ise Orta Asya yer almaktadır ve bölgenin geleceğini, Orta Asya'nın batısı, doğusu, kuzeyi ve güneyinde yer alan Rusya, Çin, İran, Hindistan, Avrupa, Türkiye ve tabii ki ABD gibi kilit oyuncuların çıkarları arası etkileşim belirleyecektir (Brzezinski, 1997: 34-35). ABD bu alana tek başına egemen olmak için bölgeden fazla uzak ancak bölgeyle ilgilenmemek için de fazla büyük bir güçtür. Brzezinski en doğru çözümün uluslararası toplumun bu coğrafyaya ekonomik erişiminin engelsiz olmasına imkân sağlayacak bir jeopolitik çoğulculuğun oluşturulması böylece hiçbir gücün tek başına bu önemli coğrafi bölgeye hükmedememesinin garanti altına alınması olduğunu söylemektedir (Yılmaz ve diğerleri, 2013: 9).

Bu çalışmada benimsenmiş olan Avrasya kavramı geniş anlamı haricinde işte bu merkez bölgeyi yani, Kafkasya'nın batısından Çin Halk Cumhuriyeti'nin sınırlarına kadar uzanan, büyük oranda Rus ve Türki Pers ve Afgan halkların ya da akraba toplulukların yaşadığı Orta Asya'yı ve geniş çevresini belirtmek üzere kullanılmaktadır. Orta Asya siyasi haritası Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Çin'in Sincan-Uygur Özerk Bölgesi ile Hindistan'ın, Pakistan'ın ve İran'ın kuzey kesimlerinden oluşmaktadır. Bu bölge, doğal özellikleri, tarihi, kültürü ve yaşam biçimleri açısından Avrasya'nın genelinden ve Doğu Asya'dan farklılığı çerçevesinde İç Asya olarak da tanımlanabilmektedir (Bilgin, 2010: 158). Matematiksel konumu 55°-90° doğu boylamları ile 40°-50° kuzey enlemleri arasındaki topraklara denk gelen Orta Asya, Asya kıtasının, kendisini çevreleyen okyanus ve deniz havzalarından en uzak bölgesinde yer almakta ve kuzey-güney yönünde Sibirya'dan Hindistan'ın kuzeyindeki Himalayalar'a, doğu-batı yönünde ise Ural-Hazar hattından Moğolistan ve Çin'in kuzeybatısına kadar uzanan büyük bir alanı kapsamaktadır (Yüce, 2006: 44). Sahip olduğu başta petrol ve doğalgaz olmak üzere çeşitli ve zengin doğal

kaynakların yanı sıra Avrupa, Asya ve Afrika kıtasında yer alan ülkeler arası havayolu taşımacılığının merkezi güzergâhı olması, yine bu kıtalar arasındaki iletişim ve kara ulaşımı ağlarının kesişme noktasında yer alması, tüm Avrupa ve Asya'ya yayılan enerji hatlarının bu bölgeden geçmesi (Yüce, 2006: 61) de Orta Asya bölgesinin önemini pekiştiren detaylardır. Burayı önemli kılan bir başka unsur olarak ürettiği iç enerji ve bu enerjinin yayılma menzili de değerlendirmeye alınmaktadır. Merkezi konumu Orta Asya'yı etrafını çevreleyen farklı medeniyetlerin etkisine açtığı gibi aynı zamanda çevresini etkileyen bir fenomen haline getirmekte ve içinde biriktiği yoğun enerjiyi sınırları dışarı taşıyarak tüm dünya sistemini sarsan patlamaların beşiği (Okur, 2011: 23) olmasına da sebebiyet vermektedir.

Avrasya'da her daim söz konusu olan hakimiyet mücadelesi, 19. yüzyıla değin bölgede bulunan ülkeler tarafından yürütülmekteyken, 19. yüzyıl ile birlikte ilk kez bölge dışından bir güç olan Büyük Britanya bu mücadeleye dâhil olmuştur ve Büyük Oyun başlamıştır. Günümüzde ise onun yerini ABD almıştır ve artık Yeni Büyük Oyun oynanmaktadır (Sandıklı, 2011: 8). Yeni Büyük Oyun'u incelemeye başlamadan önce, bölge üzerindeki mücadelenin nereden gelip nereye gittiğini gözler önüne sermek adına eski Büyük Oyun'un ne olduğu ve nasıl oynandığını ele almak yardımcı olacaktır. Bu bağlamda takip eden bölümde Orta Asya'da 19. yüzyılda yaşanan Büyük Britanya ve Çarlık Rusya çekişmesinden kronolojik olarak kısaca bahsedilecektir.

19. YÜZYILDA BÜYÜK OYUN

"Büyük Oyun" terimi, ilk ve orijinal haliyle 19. yüzyılda başta Afganistan olmak üzere Orta ve Güney Asya toprakları üzerinde, Büyük Britanya ve Rus İmparatorluğu arasında yaşanan politik, diplomatik, ekonomik, ticari nüfuz mücadelesini tanımlamak için kullanılmıştır. 19. yüzyıl boyunca süren bu Büyük Oyun ya da bir başka tanımlamaya göre Victoria Dönemi Soğuk Savaşı'nda (Sergeev, 2013: 347) Rus İmparatorluğu Orta Asya'da büyük topraklar elde etmiş ancak daha güneye, sıcak denizlere ulaşması Büyük Britanya tarafından engellenmiştir. Her iki devletin, oyunu oynarken sahip oldukları motivasyon ve hedefleri arasında bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Britanya, Hindistan sömürgesini, kuzeyden gelen tehditlere karşı korumaya çalışırken; Rus Çarlığı, güneye doğru olan ilerlemesini topraklarının doğal bir genişleme süreci olarak görmekte ve uzun yıllardır buradaki hanlıklarla ve yerel halklarla sürdürdüğü ticari ilişkilerinin güvenliğinin sağlama sağlamak istemektedir. Rus İmparatorluğu'nun Orta Asya'da güç kazanması, Büyük Britanya'nın Hindistan'da zayıflaması anlamına geleceğinden iki güç kaçınılmaz şekilde karşı karşıya gelmiştir. Güneye doğru Rus yayılmasından rahatsızlık duyan, Hindistan sömürge ticaretinin kazanımlarının tehlikeye düşmesinden korkan Büyük Britanya, Rus İmparatorluğu'yla çetin bir rekabet içine girmiştir (Yetişgin, 2006: 8-687-688).

Sergeev'e göre Rus ve Britanya imparatorluklarının bu bölge üzerinde böylesi amansız bir mücadele içine girmesinde birçok temel itici gücün birleşimi etkili olmuştur. Bunlar arasında en önemlileri 1800'lerin ortalarında sanayileşme süreciyle bağlantılı olarak Rus bölgesel yayılmacılığının artış göstermesi, Rus İmparatorluğu'nun yürüttüğü Kafkas Savaşı'nın (1828-59) sona ermesi böylece Rus birliklerinin Orta Asya'ya doğru sevk edilmesi; Hindistan'da "Sepoy İsyanı" (1857-8)'nin çıkması, Çin ve Britanya arasında gerçekleşen İkinci Afyon Savaşı (1856-60), İngiliz-Pers Savaşı (1856-7) gibi

sebeplerle bölgedeki Britanya askeri gücünün artırılması, Britanya'yı alternatif pamuk kaynakları arayışına (özellikle günümüzde Özbekistan sınırları içerisinde yer alan bölge önemli bir pamuk üreticisiydi) gönderen Amerikan İç Savaşı (1861–5) ve elbette 1857-58'de dünyanın ilk ekonomik krizinin yaşanmasıyla, Britanya'nın ödemeler dengesi açığını telafi etmek için¹ Asya pazarına ağırlık vermesi (Sergeev, 2013: 14-15). Bu gelişmelerle birlikte iki büyük güç için Orta Asya bölgesi vazgeçilmez bir stratejik hedef haline gelmiştir ve mücadele kaçınılmaz olmuştur.

Büyük Oyun tabiri, karşılık geldiği yukarıda bahsettiğimiz anlam çerçevesinde ilk kez, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nde istihbarat subayı olarak çalışan Arthur Conolly tarafından kullanılmıştır. Collony İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin hizmetinde olan 6. Bengal Hafif Süvari Alayı'nın kaptanıdır ve Orta Asya'ya birçok keşif misyonuna katılmıştır. Collony şahsi notlarında ve yazdığı çeşitli mektuplarda Rus ve İngiliz ajanları arasında bölge üzerinde yaşanan mücadeleyi bu terimi kullanarak ifade etmiştir (Hopkirk, 2001: 123-124). Collony "Oyun"u oynarken Haziran 1842'de Buhara Emiri tarafından idam edilmiştir. Mektuplar ve notlarda yer alan bu nitelemeyi, 1907 yılında edebiyat alanında Nobel Ödülü kazanan Britanyalı yazar Rudyard Kipling, "Kim" başlıklı eserinde kullanmış ve popüler olan eser sayesinde terim hem ölümsüzleşmiş hem de alanyazına yerleşmiştir (Hopkirk, 2001: 1-2). Ancak her şeyin başlangıcına sebep olan ilk gelişmeler aslında Collony'nın bölgede varlık gösterdiği bu tarihlerden biraz daha gerilere 18. Yüzyılın ortalarına denk gelmektedir.

Rus İmparatorluğu 16. yüzyıldan itibaren Orta Asya ve Kafkaslar bölgesine doğru yayılmaya başlamıştır. Aynı yüzyılın bitimine doğru Uralları aşan Rus güçleri, Sibirya, Kazakistan ve Orta Asya'daki Türk hanlıklarının hâkimiyeti altındaki toprakları da zaman içerisinde ele geçirmiştir (Yetişgin, 2006: 675-676). Büyük Britanya ise, Fransa ile giriştiği, 1756–1763 yılları arası süren 7 Yıl Savaşları sonunda Hindistan'ın hakimiyetini Fransa'yı oradan tamamen çıkararak ele geçirmeyi başarmış ve Asya siyasetine doğrudan dâhil olmaya başlamıştır. Bunu takiben Hindistan, İngiltere'nin dış politikasında ve ekonomisinde en önemli unsurlardan biri haline gelmiştir (Doğan ve Erdoğan, 2017: 841-842). Bir süre sonra Rusya'nın güneye doğru genişleme çabasıyla karşılaşan Büyük Britanya, Hindistan sömürgesinin kuzeyinde bir güvenlik şemsiyesi oluşturma çabasına girişmiştir ve nihayet Büyük Oyun oynanmaya başlanmıştır. Sergeev gibi Hopkirk de başlangıcı, erken 19. yüzyılda Rus askeri birliklerinin önce Kafkaska'yı ele geçirip ardından da İran'ın kuzeyine doğru harekete geçmesi olarak görmektedir. Rusya'nın bir önceki yüzyıllar boyunca tüm Sibirya'yı ele geçirmesi veya Avrasya'ya yayılması diğer büyük güçleri ve özellikle Büyük Britanya'yı tedirgin etmemişken güneye ilerleyişi krizi başlatan sebep oluvermiştir. Fransa İmparatoru Napoleon Bonaparte kaybettiği Hindistan topraklarını geri almak amacıyla, 1807 senesinde dönemin Rus Çarı 1. Alexander'a bir ittifak çağrısında bulunmuştur. Buna göre Fransız ve Rus ortak birliklerinden oluşturulacak bir ordu Kafkasya ile Afganistan-İran üzerinden Hindistan'a girerek Britanyalıları yenilgiye uğratacaktır ve ardından tüm dünyayı ele geçirip aralarında bölüşeceklerdir. Bu teklifin Ruslarca kabul edilmesinin üzerine Büyük Britanya, Hindistan cephesini güçlendirme arayışına başlamıştır. Kısa

¹ Britanya bu dönemde Amerikan kolonilerinin kontrolünü kaybetmiştir ve Kıta Avrupası'ndaki ekonomik etkinliği Almanya'nın giderek yükselen gücüyle sınırlanmaya başlamıştır.

süre sonra Napolyon Bonaparte'ın izlediği strateji ve uyguladığı siyaseti değiştirip hedefine Moskova'yı alarak Rusya'ya saldırması üzerine Hindistan'ın müşterek istilası projesi rafa kalksa da Rusya kendi başına güneye yayılma stratejisini uygulamaya devam etmiştir (Hopkirk, 2001: 2-4).

1813 yılında Rus İmparatorluğu, İran ile savaşa girerek Aras Nehri'nin kuzeyinde kalan ve Bakü ile Gürcistan'ı içeren Kafkasları ve Orta Asya Türkistan'ını İran Şah'ın elinden Gülistan Antlaşması ile almayı başarmıştır. Antlaşma sonucu, üzerindeki tüm denizcilik haklarını elde eden Rusya Hazar'ı bir Rus denizi haline getirmiştir (Hopkirk, 2001: 66). Rusya'nın Güneye inmesinden rahatsızlık duyan, Hindistan sömürgesinin güvenliğini sağlamak ve buradaki çıkarlarını korumak isteyen Britanya İmparatorluğu, Gülistan Antlaşması'nın sonuçlarından memnun olmayan İran Şahı ile 1814 yılında bir dostluk anlaşması imzalamıştır. Bu antlaşmayla İran'ın kendi toprakları üzerinden geçilerek Hindistan'a karşı sefer yapılmasına izin vermeyeceği hükme bağlanmıştır (Doğan ve Erdoğan, 2017: 843-844). Büyük Britanya'nın bu desteğine güvenen İran, Ruslardan intikam için almak için tekrar savaşa kalkışmış ancak İkinci İran-Rus savaşında yeniden yenilmiştir. Bu savaşın ardından 1826 yılında imzalanan Türkmençay Antlaşması ile İran üzerinde nüfuz kurmayı başaran Rusya (Soofizadeh ve Türker, 2018: 570), Britanya'yı bilvasıta sıkıntı içine sokmak ve Afganistan üzerinde İran eliyle kontrol sağlamak adına İran'ı 1833 yılında, günümüzde Türkmenistan sınırları içinde bulunan Merv ve Herat üzerinden Britanyalılara saldırıya yöneltmiştir. Böylece Britanya için Rus tehlikesi giderek artan bir sorun haline gelmiş, Hindistan'daki topraklarını ve mevcudiyetini Batıda ve Kuzeyde askeri olarak müdafaa etme gereği oluşmuş, dolayısıyla Büyük Oyun yeni ve daha tehlikeli bir aşamaya geçmiştir (Hopkirk, 2001: 164).

Rusların teşvik ve yönlendirmesiyle İran'ın 1833'de gerçekleşen Merv ve Herat'ı işgal teşebbüsü, İngiltere'nin sömürge topraklarını savunma hattının merkezini Afganistan'a kaydırması ile sonuçlanmıştır. Çünkü Herat'a karşı girişilmiş bir fetih hareketi, aslında Hindistan ile Büyük Britanya'ya yapılmış demektir ve bu durumda Büyük Britanya'nın artık İran üzerindeki nüfuzunu ciddi anlamda kaybettiği ortaya çıkmıştır. Bunun ardından, Büyük Britanya Orta Asya'nın güneyine doğru muhtemel Rus yayılmasına karşı bir ittifak zinciri oluşturmaya çabalamış, Orta Asya Türk Hanlıkları olan Hiva, Buhara ve Hokand ile Afganistan'a ittifak zemini oluşturmak için gerekli imkânları araştırmak üzere elçiler göndermeye başlamıştır (Çetin, 2000: 3). Çarlığın Orta Asya'da gittikçe yayılım gösterip sonunda Afganistan'ı da ele geçirerek en büyük zenginlik kaynağı olan Hindistan sömürgesini doğrudan tehdit eder hale gelmesinden endişe duyan Büyük Britanya, gönderdiği elçiler vasıtasıyla beklediği sonucu elde edemeyince yöntem değiştirmiş ve böylece 1838 yılında Birinci İngiliz-Afgan Savaşı gerçekleşmiştir. Büyük Britanya, Afganistan'ı Rus yayılmasına karşı bir tampon bölge olarak görmektedir lakin bu aynı zamanda Orta Asya'nın Rus Çarlığı'nın nüfuz sahası olarak onaylanması anlamına gelmektedir (Şeyhanlıoğlu, 2008: 65). Britanya bu savaşla birlikte Afganistan'da kukla bir rejim yerleştirmeye çalışmıştır. Rejim kısa ömürlü olmuş ve Britanya'nın askeri desteği olmadan ayakta kalamayacağı anlaşılmıştır. 1842 yılında Britanya güçleri, Afgan çetelerce Kabil'den atılmıştır. Devam eden saldırılara dayanamayan Britanya güçleri Hindistan'a doğru geri çekilirken büyük kayıplar vermişlerdir.

Büyük Britanya'nın 1842'deki yaşadığı hezimet Rusya İmparatorluğu'nu Orta Asya'da daha aktif bir siyaset izlemek konusunda cesaretlendirmiş olsa da 1853-56 yılları arasında Avrupalı devletlerle arasında yaşanan Kırım Savaşı'nda Rusya'nın yenilgiye uğraması cesaretin eylemlere yansımaları on yıl kadar geciktirmiştir (Çetin, 2000: 3). Britanya, Herat ve Merv'i Çarlık ekseninde hareket eden İran'a bırakmamak adına 1856 yılının Kasımında, İran'a savaş ilan etmiştir. Britanya donanması, 1856 yılının 10 Aralık günü İran'ın Basra Körfezinde yer alan en önemli deniz üslerinden Bender Buşir'i işgal edince İran, Rusya'dan yardım istemiş ancak henüz birkaç ay önce sona ermiş olan Kırım Savaşı'nda aldığı yenilginin olumsuz etkilerini üzerinden atamayan Rusya, İran'a gereken yardımı sağlayamamıştır (Şeyhanlıoğlu, 2008: 65). Böylelikle tekrardan İran üzerinde kontrol sağlamayı başaran Büyük Britanya aynı Rusya gibi bir maşa olarak kullandığı İran'ı, Rusların işgalinde bulunan Merv şehrine yönlendirmiştir. Ancak Merv şehrinde bulunan Türkmenlerin Britanya destekli İran ordusunu yenilgiye uğratması, Britanya'nın politikalarını yeniden gözden geçirmesine neden olmuş ve Büyük Oyun'da İran'ın dönemi kapanmış ve Afganistan'ın önemi artmıştır. Bu motivasyon çerçevesinde Afganistan ile olan ilişkilerini geliştirmekten vazgeçmemiş olan Britanya, Afganistan ile 1855 yılında imzalanıp 1857'de yenilene İngiliz-Afgan anlaşması ile dostluklar ve düşmanlıklar konusunda ortaklaşmayı başarmıştır. Bu ittifak sayesinde Afganistan üzerinde tam kontrol sağlayan ve Kırım Savaşı sonunda geçici olarak bertaraf edilmiş Rus tehdidinin ardından Britanya batı cephesini güvenliğe aldığını düşünmüştür (Çetin, 2000: 3).

Takip eden yıllarda Çarlık, Orta Asya hanlıkları olan Buhara, Hiva, Hokand teker teker kontrolü altına almaya başlamıştır. Orta Asya hanlıkları arasında herhangi bir siyasi birliğin bulunmaması ve kendi aralarında sürekli mücadele içinde olmaları Çarlık'ın Orta Asya'da yayılışına ve bölgede hâkimiyet kurmaya başlamasına karşı ortak bir duruş sergilemelerinin önünü kesmiştir (Özder, 2013: 81). 1863 yılında Orta Asya'da tekrardan ivme kazanan Rus yayılmasıyla birlikte Büyük Oyun'un tansiyonu bir kez daha yükselmiştir. Britanyalılarla müttefiklik ilişkisi geliştirmiş olan Afgan hanı Dost Muhammed'in 1963'teki ölümüyle varisleri arasında taht mücadeleleri başlamıştır (Hopkirk, 2001: 285). Bu dönemde Rusya da gücünü geri kazanıp yarım kalan işlerini bitirme kararlılığıyla, gelişmekte olan ekonomisinin hammadde ihtiyacını giderip, yeni pazarlar yaratma, Orta Asya ticaretinin güvenliğini sağlama ve Kırım Savaşı sonucu sarsılan itibarını yeniden tesis etme amaçlarını uygulamaya başlamıştır. Kırım Savaşı, Rusya'ya Batı'da bir siyasi geleceğinin ve Avrasya bölgesi dışında bir şansının olmayacağını göstermiştir. Böylece ilgisini en yüksek seviyede doğu ve güneye kaydıran Çarlık Rusya'sı 1964 yılında Taşkent'i ele geçmiştir (Hopkirk, 2001: 297-298). Afgan hanının vefatının ardından başlayan taht kavgaları ise 1965'te iç savaşa dönüşmüştür ve Rusya bu iç savaşa müdahil olarak taraflardan birini desteklemeye başlamıştır ve kavgalar daha da şiddetlenmiş, Britanya'nın Afganistan üzerindeki kontrolü sallantıya girmiştir. Ancak Rusya da aslında Afganistan'da doğrudan nüfuz sahibi olmak istememektedir. Diplomasi yoluyla Britanya ile iletişime geçerek bir teminat vermiştir. Bu teminata göre Rus ilerlemesinin doğal sınırlarına ulaştığı ve Afganistan ile Hindistan'ın Rusya'nın ilgi alanı dışında kalacağı belirtilmiştir (Çetin, 2000: 4).

Afganistan'daki taht kavgalarından galip çıkan Şir Ali, eski Afgan toprakları üzerinde yeniden hâkimiyet kurmak için harekete geçince, bu siyasetin hem Rusya'nın hem de Britanya'nın çıkarlarına zarar vermeye başlamasıyla sınırlandırılması gerekliliği doğmuş (Çetin, 2000: 5-6) böylece 31 Ocak 1873'de Britanya ve Rusya arasında Afganistan üzerinde bir anlaşmaya varılmıştır. Bu antlaşmaya göre Afganistan'ın Rus nüfuz bölgesi dışında kalması ve tampon devlet statüsü kabul edilmiştir. Antlaşma neticesinde Britanya Afganistan'ın kuzeyinde Rusya'yı serbest bırakmaktadır ancak bunun karşılığında Afganistan'a müdahale etmemesini talep etmiş ve özellikle dış politikayla ilgili meselelerde Afganistan üzerinde etkili ve egemen bir konuma gelmeyi garantilemiştir (Şeyhanlıoğlu, 2008: 66-67). Aynı tarihlerde Orta Asya'daki Rus yayılması da hız kesmeden sürmüştür. Rus general Konstantin Kaufmann 1867 yılında Rusya Türkistanı'na yönetici general olarak atanmıştır. Rusya, 1868 yılında Semerkand'ı ele geçirmiş ardından Buhara, imzalanan barış antlaşması sonucu Rus mandası altına girmiştir (Hopkirk, 2001: 305-307). Sonrasında Hiva, Buhara'yı takip etmiş ve manda yönetimine girmiştir, Hokand ise 1876 yılında Rusların olmuştur (Hopkirk, 2001: 340). Rusya bu bölgeleri resmen toprağı haline getirirken 1 Mayıs 1876 yılında Britanya Parlamentosu Kraliçe Victoria'yı resmen "Hindistan İmparatoriçesi" olarak tanımıştır. Böylece Kraliçe bölgede, Rus Çarı ile aynı düzleme gelmiştir ve Hindistan doğrudan imparatorluk toprağı olarak ilan edilmiştir.

1878 yılında Kaufmann tarafından Kabil'e davetsiz bir diplomatik misyon gönderilmiştir. Takiben aynı yıl Britanya'nın göndermek istediğı diplomatik misyonu Afganistan yönetimi kabul etmemiştir. Bunun üzerine ilk önce bir ulti-matom gönderen Britanya Kasım'da büyük bir orduyla Afganistan'a girmiş ve 1880 yılına kadar süren İkinci İngiliz-Afgan Savaşı başlamıştır (Barfield, 2010: 140). İlkinde olduğu gibi ikincisi de Britanya için iyi başlamış ancak kötü bitmiştir. Savaş devam ederken Şir Ali Şubat 1879'da hayatını kaybedince yerine Yakup Han geçmiştir. Rusya'nın askeri desteğine sahip olmayan yeni Han ülkenin tamamen işgal edilmesini önlemek adına Mayıs 1879'da Britanya ile antlaşma imzalamıştır. Antlaşma sonucu, Afganistan'da daimi Britanya askeri varlığı kabul edilmiş; Afganistan, Hindistan serbest ticaret bölgesine dahil edilmiş ve dış ilişkilerde Britanya kontrolü kabul edilmiştir. Ancak ülke içinde huzurluk devam etmiş, Britanya'ya muhalif grupların sürdürdüğü çatışmalar son bulmamıştır. Ülkede yeniden bir iç savaş ve isyan patlak vermiştir. Eylül 1879'da Britanya'ya karşı çıkan isyanda Britanya'nın önemli komutanları ve subayları öldürülmüştür. Bunun üzerine diğer Britanya kuvvetleri, Kâbil'e kadar ilerlemiş ancak bir türlü isyancıların üzerinde galibiyet sağlanamamıştır. Bu esnada Yakup Han tahttan indirilmiş yerine Eyüp Han geçirilmiş ancak isyancılarla olan bağlantısı ortaya çıktıktan sonra o da indirilerek tahta oturtulan yeni kişi Abdurrahman Han olmuştur. Britanyalılara karşı isyanda olan Afganların birçoğı toplanarak Eyüp Han komutasında bir araya gelmiş ve yeniden saldırıya geçmiştir. Ancak nihayet 1880'de yaşanan bir dizi savaşın sonunda Britanya güçleri tarafından mağlup edilmiştir lakin daha fazla kan kaybetmek istemeyen Britanya güçleri 1881'de Afganistan'ı terk etmiştir. (Barfield, 2010: 141-145). 1880'de iktidara gelen Abdurrahman onlarca yıldır süren kabileler arası savaşlar, taht kavgaları ve ülke içi isyanlarla mücadele etmiş, sertçe bastırarak ülkenin büyük çoğunluğunu merkezi yönetimin hakimiyeti almayı başarmış ve Afganistan'ın uzunca bir süre stabil halde kalmasını sağlayarak ülkeyi 1901'e kadar 21

yıl boyunca yönetmiştir. Abdurrahman Han'ın bu süre zarfındaki temel siyaseti ne Rusya ne de Britanya'ya karşı düşmanca bir tavır takınmamak, güçler arası dengeyi kurmaya çalışmak olmuştur (Barfield, 2010: 147-164).

Rusya ve Britanya arası bir süreliğine durulan sular 1884 yılında Rus yayılcılığı yeni bir krize neden olunca tekrardan harekete geçmiştir. "Panjdeh Olayı" adıyla bilinen krizde Rusya günümüzde Türkmenistan sınırında bulunan Amu Darya nehrinin güneyine doğru ilerlemeye geçince Britanya ve Rusya doğrudan savaşın eşiğine gelmiştir. Diplomatik çabalar sonucu savaş önlenmiş Britanya Rusya'nın ele geçirdiği toprakların bazılarını, daha fazla güneye ilerlememesi, Afganistan sınırını geçmemesi koşulu ile tanımıştır. İki güç Afganistan'a hiçbir söz hakkı tanımadan 1885-1888 yılları arasında ülkenin kuzey sınırını belirlemek üzere çalışan Afgan Sınır Komisyonu'nu (Afghan Boundary Commission) oluşturmuşlardır. Buna göre Rusya Afganistan'ın kuzeyinden girerek güneye doğru ilerlediği noktalardan çekilmiş, Amu Darya nehri kuzey sınırı kabul edilmiş, ancak Rusya'nın Panjdeh'i elinde tutmasına müsaade edilmiştir (Hopkirk, 2001: 407-413). Bu anlaşmanın ardından kuzeydeki sınır problemleri kısmen çözülmüş olsa da bu sefer Afganistan'ın kuzey-doğu ve doğu sınıрыyla ilgili çekişmeler başlamıştır. 1893 yılında tarihinde Durand Antlaşması imzalanarak, Wakhan (Vahan) bölgesi, Hindistan ile Afganistan arasında ve Afganistan ile Rusya İmparatorluğu arasında sınır haline getirilerek ortadan ikiye bölünmüştür. Bu bölge 20. yüzyılda, Vahan Koridoru adıyla anılmaya başlanmış, iki birbirine rakip büyük güç arasında bir tampon bölge olarak işlev görecektir şekilde arazi dar bir şerit haline getirilmiştir. Söz konusu Vahan koridoru Peştunca konuşulan bölgenin ortasından geçmekte ve aslında bu bölgenin akraba insanlarını güney ve kuzey bölgelerine ayırmaktadır (Barfield, 2010: 47-49).

Birinci Dünya Savaşı yaklaşırken iki güç de Alman İmparatorluğu'nun Orta Doğu'daki artan nüfuzundan endişe duymaya başlamıştır. İran'ı ve Mezopotamya'yı Alman etkisine sokabilecek Bağdat Demiryolu projesi bu endişenin başlıca sebeplerinden biri olarak kabul edilmektedir. Böylece İngiltere ve Rusya bölgeyi ve çıkarlarını Almanlara karşı efektif şekilde koruyabilmek adına Orta Asya üzerindeki itilaflarını çözüme kavuşturmak konusunda fikir birliğine varmıştır. Bunca yıllık çekişmenin ardından nihayet belirlenebilmiş olan bu sınırlar 1907 yılının 31 Ağustos'unda imzalanan İngiliz-Rus Antlaşmasıyla bir kez teyit edilmiştir. Böylelikle Rus İmparatorluğu'nun Orta Asya'daki konumu nihayet kesin bir şekilde belirlenirken, Britanya'nın da Hindistan'ın tehdit altında kaldığı yolundaki kaygıları nihayet giderilmiştir. 1907 yılında imzalanan anlaşmayla her iki ülke de savunulabilecek sınırların oluştuğuna ikna olmuştur. Anlaşmaya göre, Rusya ve Büyük Britanya, Afganistan'ı kesin olarak tampon bölge kabul etmiştir. Afganistan'ın dış politikası bir kez daha Büyük Britanya'ya bağlanmıştır (Hopkirk, 2001: 495-497). 1907'de imzalanan antlaşma ile Büyük Oyun'un son bulduğu kabul edilmektedir. Rusya, rejimi değiştirmeye çalışmadığı takdirde Büyük Britanya'nın Afganistan üzerindeki kontrolünü kabul etmiştir. Aynı zamanda Afganistan ile kuracağı tüm ilişkileri Britanya üzerinden gerçekleştireceğini de beyan etmiştir. Britanya tarafı da Afganistan'ın mevcut sınırlarının korunacağına ve Rusya topraklarının Afganlar tarafından taciz edilmesine mani olacaklarına dair güvence vermiştir (Hopkirk, 2001: 498-499). Bu antlaşmayla İran da Kuzeyde Rusya hâkimiyetinde, Güneyde Britanya hakimiyetinde ortada da ikisi

arasında tampon olarak konumlandırılacak bir nötral bölge şeklinde 3 parçaya bölünmüştür. 1907 antlaşması, Rusya ve Britanya imparatorluklarının İran, Afganistan ve Tibet toprakları üzerindeki çakışan çıkarlarını uzlaştırmayı başardığı gibi Birinci Dünya Savaşı'na giden süreç içinde Avrupa kıtasında şekillenmekte olan yeni güç dengesi siyasetinin de bir tamamlayıcısı olmuştur. Şöyle ki: bir süredir birbiriyle yakınlaşmakta olan Almanya ve Avusturya Macaristan İmparatorluğu ile onların karşısında biçimlenen Fransa-Rusya ve Britanya-Fransa ittifaklarının ardından 1907 tarihli uzlaşısı ile birlikte nihayet cepheler netleşmiş ve Birinci Dünya Savaşı koşulları oluşmuştur (Atuk, 2018: 100).

1907'de Büyük Oyun bitmiştir ancak bu bölümü bitirmeden önce bahsedilmesi gereken birkaç olgu daha bulunmaktadır. İlk olarak varılan kronolojik noktadan birkaç yıl geriye giderek Afgan Hanı Abdurrahman'ın 1901'deki ölümü sonrası olanları incelemek gerekmektedir. Han'ın ölümü üzerine, yerine tarihte ilk defa hakkında ihtilaf ve çatışma yaşanmadan varisi Habibullah Han geçmiş (Barfield, 2010: 174) ve İngiltere'den bağımsızlık talebinde bulunmuştur. Birinci Dünya Savaşı'na kadar Büyük Britanya bağımsızlık konusunda Afganistan'ın taleplerini geçiştirmeyi başarmış olsa da hem Avrupa'da düzeni alt-üst eden Büyük Savaş nedeniyle hem de Nisan 1919 yılında tekrar başlayan Üçüncü İngiliz-Afgan Savaşı'nda Afgan güçlerinin Britanya askerlerini alt etmesiyle bu konuda daha fazla diretememiş ve Haziran 1919'da Afganistan'dan çekilmek zorunda kalmıştır (Barfield, 2010: 178-182). Habibullah Han'ın suikasta kurban giderek öldürülmesiyle yerine geçen Emanullah Han, Afganistan'ın bağımsızlığını, Büyük Britanya'nın Hindistan valisine gönderdiği bir mektup yoluyla tek taraflı ilan etmiştir. Ardından yaşanan kısa süreli savaş, Britanya'nın yenilmesiyle sonuçlanmış ve nihayet Afganistan, 8 Ağustos 1919'da imzalanan Rawalpindi Antlaşması ile bağımsızlığını kazanmıştır (Barfield, 2010: 181).

Bahsedilmesi gereken ikinci olgu 1917 yılında gerçekleşen Bolşevik Devrimi'dir. Devrim'le birlikte, ondan önce yapılan antlaşmalar geçersiz hale gelmiştir. Bolşevik yönetimi, Afganistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuştur. 1921 Mayıs'ında Afganistan ve Rus Sovyet Cumhuriyeti bir dostluk antlaşması imzalamıştır ve Sovyet Rusya Afganistan'a parasal, askeri ve teknolojik yardımlarda bulunmaya başlamıştır (Barfield, 2010: 182). Bolşeviklerin Afganistan'da propaganda faaliyetleri yürüttüğü ve Britanya muhalifi Afganlarla yakınlaştığı bilinmektedir. Hatta bizzat Lenin Emanullah Han'a mektup göndererek dünyadaki tek bağımsız Müslüman ülkenin lideri olmasını tebrik etmiştir (Şeyhanlıoğlu, 2008: 69). 1907 yılındaki antlaşmayla aralarındaki ilişki ittifaka dönüşen ve Birinci Dünya Savaşı'nabirbirinin müttefiki olarak katılan Büyük Britanya ile Rusya'nın ilişkileri gerçekleşen devrimin ardından iktidara gelen Bolşeviklerin 3 Mart 1918'de imzalanan Brest Litovsk Antlaşması ile savaştan çekilme yönünde aldıkları kararı uygulamaları neticesinde değişmiştir. Bolşeviklerin eski çarlık yönetimi ve yabancı ülkeler arasında imzalanan gizli anlaşmaları halka deşifre etmesi, İttifak Devletleri'nden tazminatsız barış talep etmeleri ve elbette ideolojik tehditleri Britanya ile diğer müttefik devletlerin tepkisini çekmiş, müttefikler Bolşeviklere yönelik saldırılara girişmiş ve ambargo politikaları uygulamaya başlamışlardır (Okur, 2017: 397). Britanya'nın Bolşevik yönetimini düşman olarak görmesinin sebeplerinin başında, Rusya'nın savaştan Bolşeviklerin istediği şekilde çekilmesi durumunda Osmanlı İmparatorluğu'nun Orta Doğu'da yeniden güçlenerek Britanya kolonilerinin güvenliğine

zarar vermeye başlaması ihtimali ile Bolşevik Rusya önderliğinde anti-emperyalist ve komünist ideolojilerin bölgeye yayılması halinde Ortadoğu ve Asya'daki halkların İngiliz emperyalizmine karşı durma ihtimallerinden duyduğu korku gelmektedir. Bu nedenle, bu dönemde Britanya ile Fransa'nın, Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya'ya karşı Kafkasya'da ve Asya coğrafyasında Ermeniler, Kürtler ve Gürcüler başta olmak üzere çeşitli yerel halkları teşkilatlandırmaya ve muhalif olarak desteklemeye çalıştıkları bilinmektedir(Okur, 2017: 399).

Londra hükümeti, Kafkasya'daki halkları Bolşevik yönetimine karşı tampon bir güç olarak kullanma düşüncesiyle destekleyerek bağımsızlıklarını tanımıştır lakin zaman içinde bu destek politikası başarısızlığa uğramış ve tüm bölge birkaç sene içerisinde Bolşevik Rusya'nın kontrolüne girmiştir. Böylesi gelişmelerle birlikte bu dönemde, Rusya ile ticari ve ekonomik bağları yok etmemek adına 1921 yılının 16 Mart'ında İngiliz-Sovyet Ticaret Anlaşması imzalanmıştır (Bekcan, 2013: 85). Ayrıca 1924 yılının 1 Şubat'ında da, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Bolşevik yönetimi Londra hükümeti tarafından eski Rus İmparatorluğu toprakları üzerindeki hak sahibi devlet ve resmi hükümet olarak tanınmıştır. Britanya devrim öncesi anlaşmaların da geçerli kılınmasını talep etse bu istek Sovyetler tarafından artık farklı bir ülke oldukları gerekçesiyle geri çevrilmiştir (Bekcan, 2013: 91). Bu aşamada henüz Soğuk Savaş'ı meydana getiren koşullar tam olarak oluşmamışsa da, ülkeler arası farklı ideolojik eğilimler nedeniyle, ikili ilişkileri çevreleyen güvensizlik atmosferinin üstesinden gelinememiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı dönemde Nazi Almanyası'na karşı ABD ve Fransa'da dâhil olmak üzere müttefik blokta yer almış Britanya ve Sovyetler Birliği'nin ideolojik, sistemsel farklılıkları ve ekonomik çıkarlarının uyumsuzluğu her zaman baki kalmıştır. Savaşın bitime doğru, 1945 yılı 4-11 Şubat tarihleri arasında düzenlenen Yalta Konferansı'nda gündeme gelen anlaşmazlıklar ise yakın gelecekte nihayet başlayacak ve 50 yıla yakın süre sürecek olan Soğuk Savaş'ın habercisi olmuştur. Ancak artık Sovyet Rusya'nın karşısındaki başat rakip Britanya değildir, onun yerini ABD almıştır.

Soğuk Savaş tarihine bütünüyle değinmek bu çalışmanın kapsamını büyük ölçüde aşacaktır. Ancak bahsedilmesi gereken üçüncü olgu bu dönemde yaşanmıştır. O da Sovyetlerin Aralık 1979'da Afganistan'ı işgale başlamasıdır. Afganistan'ın uyguladığı denge politikası sayesinde bağımsızlığını kazandığı 1919 yılından bu yana ilişkilerinde tansiyon yüksek seyretmemiş olan iki ülkenin arası 1973 yılından itibaren bozulmuştur. Afganistan'ı 40 yıl yöneten ve batılılaşma hareketini başlatan Zahir Şah, yapmış olduğu reformlar muhalefetin giderek yükselen tepkisiyle karşılaşınca 1973 yılında Muhammed Davud Han'ın yaptığı darbe ile devrilmiştir. Davud Han, Sovyetlere yakınlığıyla bilinen ve darbe girişimi sırasında sırtını Komünist muhalefete yaslamış bir liderdir. Yine de Afganistan'ı dış politikada tarafsızlaştırmaya çalışmış ancak o da 1978'de Nisan Devrimi olarak adlandırılan ve komünistlerin düzenlediği bilinen bir darbe iktidarını kaybetmiştir. Ardından yönetime gelen Nur Muhammed Terakki ülkeyi SSCB'ye yakınlaştırmaya çalışmış lakin o da 1979 öldürülmüş ve iktidarda kalamamıştır. Terakki'nin ölümüyle gelen Hafizullah Emin ise Britanya sonrası yeni dünya gücü ABD ile yakın ilişkiler kurmaya başlayınca Sovyetler Birliği, Afganistan'da kendilerine ve komünist ideolojiye yakın bir rejim kurmaya giden tek yolu ülkeyi topyekûn işgal etmekten geçtiğini düşünerek eyleme girişmiştir. Dokuz yıl sürmüş olan

bu işgalin, bir milyondan fazla insanın hayatını kaybetmesine yol açtığı iddia edilmektedir. 1979-1989 seneleri arası 10 yıl süren Sovyet-Afgan Savaşı, SSCB'nin büyük kayıplar vermesi neticesinde Afganistan'daki varlığını sonlandırması ile sonuçlanmışsa da, Afganistan'daki yarattığı kargaşa ve çatışma ortamı, köktendinciliğin güçlenerek ileriki yıllarda düzenliliğin bir türlü sağlanamamasına yol açmıştır (Karadere, 2015: 8-9). Afganistan haricinde Orta Asya'da Rusya İmparatorluğu'nun geçmişte elinde bulundurduğu tüm toprakların zaman içinde Sovyet devletleri olarak SSCB bünyesine katılmıştır ve Afgan-Sovyet savaşı dışında uzunca bir müddet Orta Asya'da majör boyutta bir güç çekişmesi yaşanmadığı belirtilmelidir. Ta ki SSCB dağılıp Avrasya yeniden istikrarsızlaşana ve Yeni Büyük Oyun başlayana dek.

Özetlemek gerekirse, 19. yüzyılda başlayıp 20. yüzyıl başında sona ermiş olan Büyük Oyun, iki büyük güç arasında, ticaret gelirleri, mamul mal ihracatı için pazar arayışı, hammadde kaynakları ve toprakların güvenliğini sağlama gibi sebeplerle başlayıp süregelen, yüz yüze bir silahlı karşılaşmanın yaşanmamış olduğu ancak uzun yıllar gerek küresel gerek bölgesel tabanda etkileri olmuş bir rekabete karşılık gelmektedir. O dönemde rekabete sebep olan hammadde kaynakları pamuk, afyon gibi tarım ürünleri ve çeşitli mineraller ile metaller iken günümüzde birçok büyük gücü bölgeye çeken başlıca olgu petrol ve doğalgazdır. Petrol ve doğalgazın günümüzdeki stratejik önemi ile pamuk gibi tarımsal ürünlerin 19. yüzyıldaki önemini, iki zaman diliminin birbirinden çok farklı olan tarihsel koşullarından dolayı kıyaslamak hatalı bir tutum olacaktır. Petrol ve doğal gazın yanında günümüzde bu bölge, altyapı açısından az gelişmiş olduğundan altyapı inşası arz eden ve yine burayı mamul mal pazarı olarak ülkeler içi yerli rakiplerin az bulunması sebebiyle son derece karlı bulan devletler için de çekici olmaktadır. Bir sonraki bölümde, geçmişte farklı somut amaçlar için süregelen mücadelenin yeni milenyumla birlikte nasıl farklılaştığı incelenecektir.

20. YÜZYILIN SONUNDAN İTİBAREN YENİ BÜYÜK OYUN

Yukarıda özetlenen kronolojik akış içerisinde bahsedilenler ve bahse dâhil edilmesi bu çalışma için imkânsız olan yüzlerce başka tarihi olgu ve aktörlere karşın 19. yüzyılın Büyük Oyun'u günümüzün Yeni Büyük Oyun'unun yanında aslında oldukça küçük çaplı kalmaktadır. Evet, yeni oyun daha büyük çaplıdır, daha çok aktördür², daha karmaşıktır ancak çekişmenin temel sebepleri aynıdır: ticaret, doğal kaynaklar ve stratejik konumlar... Rusya bu oyunda yine yer almaktadır lakin Britanya İmparatorluğu (artık Birleşik Krallık) artık tek başına önemli bir oyuncu değildir. Hazar denizi ve onu çevreleyen Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri, küresel güç mücadelesinin yeni savaş alanı ya da Yeni Büyük Oyun'un sahnesi olarak nitelendirilmektedir. Örneğin, Avrupa Birliği (AB) doğal gaz arzında Rusya'ya bağımlı olmaktan rahatsızlık duymakta ve Rusya'nın

²Devletler, uluslararası örgütler, terör grupları, ulusüstü yapıları vb. yanında çokuluslu birçok şirket, Yeni Büyük Oyun'da aktif olarak oyuncu konumundadır. Bunların başında Chevron, Exxon Mobil, Eni (Agip), Shell, Lukoil, CNPC (Çin), OryxEnergy, JITOil (Japonya), Central AsiaPetroleum (Endonezya + Kazakistan), NationEnergy (Endonezya), Delta Nimir (S. Arabistan), PetroKazakistan (Kanada), BP Amaco, Halliburton, Gazprom, Yukos, Itochu, Itera, Total, Unocal, Pennzoil, Statoil, TPAO gibi enerji şirketleri gelmektedir. Bu şirketler dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi, Orta Asya'da çıkar çatışması ve mücadelesi içindedir (Özalp, 2004: 3).

enerji ihracatını bir dış politika aracı ve stratejik bir silah olarak kullanması onda endişe yaratmaktadır. Bu endişenin AB yetkilileri ve temsilcileri tarafından sıklıkla dile getirildiği bilinmektedir (Dursun, 2011: 235). ABD'nin ve Çin'in de bölgenin nimetlerinden faydalanma konusunda Rusya ile rekabet içinde oldukları bir gerçektir. SSCB'nin dağılmasının ardından Orta Asya'da vuku bulan politik gelişmeler üzerine yapılan analizler büyük oranda üç büyük güç olan Rusya, ABD ve Çin'in etrafında şekillenmekte ve incelemeler onların bölge üzerindeki güç ve nüfuz mücadelelerini anlamak, açıklamak ve geleceğini öngörmek üzere gerçekleştirilmektedir. Türkiye, İran, Hindistan, Pakistan, AB, Orta Asya Cumhuriyetleri ve Japonya gibi diğer ülkelerin Avrasya politikasındaki konumları daha çok bahsedilen bu üç büyük gücün bölgedeki güç mücadeleleri içinde oynadıkları yardımcı roller çerçevesinde ele alınmaktadır (Purtaş, 2006: 56). Sovyetler Birliği çöküşünü takiben, 90'lar boyunca Rusya'nın başını meşgul eden iç meseleler ve ekonomik sıkıntılarının yarattığı boşluktan faydalanan ABD, Doğu Avrupa, Kafkaslar ve Orta Asya'da etkinlik kazanmak üzere harekete geçmiştir. Bu bölgelerde yeni bağımsızlaşan ülkelerle iyi ilişkiler tesis etmeye çalışmış hatta Orta Asya'daki Türkî Cumhuriyetlerin bazılarında askeri üsler ve imtiyazlar dahi edinmiştir. Güçlenen Çin ise bölgedeki tüm ülkelerle yürüttüğü ticari ve ekonomik ilişkilerle varlığını giderek daha fazla hissettirmekte ve ABD'yi dışlamaktadır.

Yeni Büyük Oyun'da ilk elen alınması gereken devlet Rusya Federasyonu'dur. Yeni Büyük Oyun'un başlangıcı sayılabilecek ilk hamleyi de Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulması olarak kabul etmek mümkündür. İlk bölümde Avrasya ve Orta Asya bölgesinin öneminden bahsedilmişti, işte jeopolitik önemi son derece yüksek bu bölgede Rusya nüfuzunun azalması ve başta ABD olmak üzere diğer devletlerin etkinliklerini artırmaları, Rus dış politika elitlerinin bölgede Rusya'nın yeniden bir etki alanı oluşturma isteklerini tetiklemiştir. 5 Eylül 1991'de SSCB dağılmasının gerçekleşmesi ve Doğu Avrupa, Orta Asya ve Kafkasya bölgelerinde yeni cumhuriyetlerin ortaya çıkışından kısa bir süre sonra aynı yılın 8 Aralık'ında, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Belarus, Belarus'un başkenti Minsk'te bir araya gelerek Bağımsız Devletler Topluluğu'nu (BDT) kurmuştur. 21 Aralık 1991'de Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan, Özbekistan, Azerbaycan, Ermenistan ve Moldova'nın da katılımları ile üye sayısı 11'e yükselen (Bulut, 2018: 60) bu yeni bütünleşme sürecini Soğuk Savaş sonrasında başlatılan ilk bölgesel ittifak girişimi olarak değerlendirmek mümkündür. Rusya'nın öncülüğünde oluşan bu yapı Avrasya'da hâkimiyet kurmak amacıyla faaliyete geçmiştir.

Lakin SSCB dağılıp da BDT ilk kurulduğunda Rusya'nın odak noktası daha çok Avrupa-Slav cephesi ve burada bulunan ülkeler olmuştur. Rusya, Güney ve Orta Asya'daki cumhuriyetlere aktarılan kaynakları kendisi için büyük bir yük ve eksi maliyet olarak görmekte, bahsedilen cephenin ise Rusya'nın Avrupalı kimliğini kuvvetlendireceğine ve pekiştireceğine inanmaktadır. Batı, Rusya'nın komünizmden kapitalist ekonomiye geçişi tamamlamak için doğal ortağı olarak görülmüştür. Batı ile bütünleşme de bu nedenle Rus dış politikasının ana hedefi haline gelmiştir (Günay, 2013: 88). Bu ilk dönemde Rusya dış politikasında Avrasya'nın doğusunda kalan topluluk ülkelerine öncelik verilmemiş hatta Rusya bu eski Sovyet Cumhuriyetlerinden askeri birliklerini çekmeye başlamıştır. Örneğin, Nisan 1992'de Orta Asyalı liderlerin bir Ortak Güvenlik Gücü kurulmasına dair getirdiği öneri Boris Yeltsin tarafından kabul

edilmemiştir. Yeltsin'e göre, eski Sovyet cumhuriyetleri, özellikle de Orta Asya devletleri, Rusya'nın modernizasyon çabalarını yavaşlatmaktadır. Bu fikirler çerçevesinde hareket eden Rus siyasi elitleri de Rusya'nın Orta Asya üzerindeki eski kontrolünü sürdürme iddiasına veya isteğine karşı durmuştur (Günay, 2013: 90). Bu dönemde BDT ülkeleriyle herhangi bir sınır tartışması yaşanmamış, Kırım ile Kazakistan başta olmak üzere Rusya sınırları dışında kalan Rus azınlıklarla ilgilenilmemiştir. Tüm bunlardan ötürü erken dönem Rusya Federasyonu dış politikası izolasyonist olarak değerlendirilmektedir Hatta Rusya Dış İşleri Bakanlığı'nın BDT ülkelerine yönelik gerçekleşen ilk diplomatik ziyareti Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Afrika, Orta Doğu ve Uzak Doğu ziyaretlerinin ardından 1992 yılının Mart ayında gerçekleşmiştir. Bu tarihe dek ABD'nin o dönem dış işleri bakanlığı görevini yürüten James Baker'ın söz konusu ülkelere üç kere ziyaret gerçekleştirmiş olduğu ve yeni bağımsız olan cumhuriyetlerdeki Rus elçiliklerinin ABD elçiliklerinden sonra açıldığı bilinmektedir (Sönmez, 2010: 2).

Ancak kısa bir süre sonra Rus dış politikası dönüşüm geçirerek Yakın Çevre Doktrini ilan edilmiştir. Bununla beraber artık BDT ülkelerinin Doğuda yer alanları Rusya için daha öncelikli hale gelmiş ve Rusya bölgede daha aktif bir rol almaya başlamıştır. Yönetici elitler, Rusya'nın Orta Asya üzerindeki kontrolünü ve nüfuzunu kaybetme tehlikesinin ve dış güçlerin Rusya'nın bölgede sahip olduğu eski konumu ele geçirmesi tehlikesinin farkına varmıştır (Günay, 2013: 92). 1992 yılının 15 Mayıs'ında Ermenistan, Tacikistan Kazakistan ve Kırgızistan ile Taşkent'te bir Ortak Savunma Antlaşmasını imzalanmıştır. 1993 yılından itibaren, Rusya BDT aracılığıyla yakın çevresi üzerindeki hegemonyasını güçlendirmeye çalışmıştır ve tek başına 1993 senesinde Rusya ile BDT ülkeleri arasında siyasi ve askeri nitelikli 72 adet anlaşma imzalanmıştır. Muhafif oldukları halde Rusya'nın baskıları sonucu Azerbaycan, Belarus ve Gürcistan 1993-94 yıllarında Ortak Savunma Antlaşması'nı imzalamışlardır. İlerleyen dönemde Rusya BDT ülkeleriyle siyasi ve idari bütünleşmeyi sağlayacak kararlar almaya çalışmıştır. Yeltsin yönetimi bu ülkeleri kendi ekseninde tutabilmek adına askeri, siyasi ve ekonomik baskı araçlarını kullanmaya başlamıştır (Sönmez, 2010: 2) 1995 yılında Rusya tarafından, BDT topraklarının çıkarları açısından çok mühim olduğunu ve Rusya'nın eski Sovyetler Birliği sınırları üzerindeki kontrolünü sürdürmeye çalışacağı deklare edilmiştir (Günay, 2013: 93).

Rusya bunların yanında, BDT ülkelerinin kendi aralarında ve diğer ülkeler ile kurdukları ilişkileri de yakın takibe almış, çıkarlarına ters düşeceğini öngördüğü girişimleri sabote etmeye çalışmıştır. Buna bir örnek olarak Ukrayna'nın alternatif enerji kaynakları için Türkmenistan³ ve İran ile yaptığı görüşmelerin sonuçsuz kalması verilebilir. 1996 yılında Yevgeni Primakov'un Dış İşleri Bakanı olmasıyla birlikte doktrine verilen önemin daha da artmış olduğu bilinmektedir (Günay, 2013: 95). Primakov, BDT

³Türkmenistan dünyanın en büyük dördüncü doğal gaz rezervine sahiptir (Yazar, 2011: 17). Avrupa'nın Rusya üzerinden gelen doğal gazı bağımlılığı, Avrupa ülkelerini Rusya'nın neredeyse insafına bırakmaktadır. Bu nedenle Türkmenistan giderek özellikle Avrupa için önemli bir alternatif sağlayıcı haline gelmektedir. Ancak Rusya'nın baskıları ve farklı bölgesel problemler nedeniyle Türkmenistan ve Azerbaycan gazını Almanya ve Avusturya'ya taşıyacak Nabucco ile Türkmenistan Afganistan Hindistan Pakistan Boru Hattı (TAPI) projeleri uzun yıllardır proje aşamasından öteye geçememektedir (Yazar, 2011: 39).

ülkelerinin Rusya dış politikasında yeni öncelik odağı olduğunu ilan etmiştir lakin BDT'ye üye devletlerin her birinin topluluktan beklentisi birbirinden farklıdır ve bazıları topluluğun ulusüstü bir yapıya evrilmesine ya da Rusya egemenliği altında başkalaşım geçirmesine karşı çıkmıştır. Rusya'nın daha geniş bir entegrasyon oluşturulması teklifini sadece Belarus ve Kırgızistan gibi ekonomileri zayıf devletler desteklemiştir. Ancak Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan BDT'nin ulusüstü bir yapıya evrilmesi teklifine karşı çıkmıştır. Bununla birlikte eski Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, 1994 yılında Avrasya Birliği isimli bir proje gündeme getirmiştir. Bu yeni birlik BDT'den farklı olarak Rusya'nın hegemon konumunu önlemekte ve eşitler arası bir yapı ve daha müşterek bir yönetim organizasyonu önermektedir. Buna göre örneğin, eşit oy ilkesi çerçevesinde alınacak kararlar tüm üyeler için bağlayıcılığa sahip olacaktır (Raikhan, 2013: 382-384). Elbette, Rusya başat ve etkin pozisyonunu kaybedeceği için bu teklife sıcak bakmamıştır ancak küçük devletlerin de egemenliklerinin sınırlanma ihtimalinden dolayı projeye sıcak bakmamış oldukları bilinmektedir (Sönmez, 2010: 3). Orta Asya cumhuriyetleri SSCB'nin oluşturduğu düzenin bütünüyle tasfiyesine karşı çıkarak belirli düzeyde devamını istemişlerdir ancak yine de bazı endişeleri olmuştur. Örneğin, henüz düzen ve istikrar için gerekli olan çeşitli kurum ve mekanizmalara sahip olmamaları, geçiş döneminin doğurabileceği siyasi ve ekonomik kargaşalardan yana endişe duymalarına sebebiyet vermiştir. Bunun haricinde ülkede yaşayan Rus azınlıkların öngörülemez refleksi özellikle Kazakistan için bir çekince unsuru olmuştur. Orta Asya devletleri bağımsız olmak isterken kaosa da sürüklenmemeyi arzu etmektedirler. BDT çerçevesinde, planlanan ve umulan birçok amaca erişilemediği hatta ekonomik alanda başarısız olduğu söylenmektedir. Örnek olarak, ortak para birimi kullanılmasına yönelik girişim de hüsranla sonuçlanması verilebilir. BDT içi ilişkiler hakkında imzalanan antlaşmaların çoğunun yalnızca kâğıt üzerinde mevcut olduğu, aslında örgütün açık ve net bir hedefi olmadığı ve üyelerinin beklenti ve çıkarları arasında var olan farklılıkların BDT'nin gelecekteki canlılığına yönelik çeşitli soru işaretleri doğurduğu düşünülmektedir (Okur, 2011: 46).

BDT çatısı inşa edilirken yapılan planların çoğu gerçekleşmemiş olsa da üye ülkelerin oluşturduğu Terörle Mücadele Merkezi, Sınır Güvenliği Ajansı ya da 7 Ekim 2002 yılında kurulan Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) gibi bölge ülkelerine, istedikleri takdirde ABD ile işbirliklerini zayıflatabilmeyi kolaylaştıracak garantiler sunan çeşitli kurumlar işlevsellikleriyle öne çıkabilmiştir. KGAÖ aracılığıyla Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan'da düzenli askeri tatbikatlar gerçekleştiren Rusya üzerinde diğerlerine nazaran daha az nüfuz sahibi olduğu Türkmenistan ve Özbekistan'a da türlü askeri malzeme ve mühimmat satmaktadır. Rusya'nın Orta Asya ile kurduğu ilişki yalnızca ekonomi ya da güvenlik alanlarında değildir, SSCB'nin oluşturduğu düzenin yani Rusya'nın Avrasya hegemonyasının restorasyonunu da hedeflediği iddia edilmektedir (Okur, 2011: 52). Rusya'nın Avrasya ve genel olarak Orta Asya'yı içeren çıkarları arasında iç çatışmaları, terörü, uyuşturucu-silah kaçakçılığını ve ekonomik krizleri bertaraf ederek bölgenin politik ve ekonomik istikrarını sağlamak; ülkelerin Rusya ile olan kültürel ve tarihi bağlarını korumak ve bölgede Yeni Büyük Oyun'da Rusya'ya rakip olacak diğer devletlerin etkinliklerini sınırlandırmak; Rus azınlıklarının

haklarının güvence altına almak⁴, aşırı milliyetçilik ve köktendincilik gibi akımların yayılmasını önlenmek; mevcut ulaşım, iletişim ve enerji ağını korumak, Rusya menşeli yeni hatları tesis etmek ve hatta bölgenin ekolojik güvenliğinin korumak yer almaktadır (Sönmez, 2010: 3). Rusya geçmiş yüzyıllarda olduğu gibi bugün de Avrasya'yı bekası için vazgeçilmez önemde görmektedir ve bu bölgelerde atılacak her geri adımın ya da diğer aktörlere verilecek her tavizin kendine büyük kayıplar getireceğini düşünmektedir. Geçmişte, uzun süre Sovyet ekonomisini desteklemiş olan Hazar petroleri, Ukrayna tahılları, Kazakistan-Türkmenistan doğalgazı, Özbekistan pamuğu⁵ve diğer yeraltı kaynakları Rusya'nın bu bölgeyle ilgili jeo-ekonomik zaafıdır.

Baltık-Karadeniz-Hazar Hattı'nın denetim altında tutulmasının Rusya'nın vazgeçilmez stratejik hedefi olduğu kabul edilmektedir. Bu hat Rusya'nın Avrupa'ya ve dolayısıyla Batı'ya açılan tek geçidi olma özelliği taşıırken iken aynı zamanda Anadolu'ya ve Ortadoğu'ya inen yollarını barındırmaktadır. Dolayısıyla Rusya için Kafkaslar ve Orta Asya, Hint Denizi-Basra Körfezi ve Akdeniz Kuşağı'nı tamamlayan tek koridordur. Bu bölgeler Rusya'nın dünyaya açıldığı, dünya pazarlarının Rusya'ya bağlandığı jeo-ekonomik havzalar olarak görülmektedir. Dolayısıyla Karadeniz'i ve Hazar'ı elinde tutması, Orta Asya'da güçlü bir şekilde varlık göstermesi Rusya için mecburidir (Erbaş, 2010: par.3). Rusya günümüzde Avrupa'nın doğal gaz ihtiyacını neredeyse tek başına karşılamaktadır. Bu kazanç getiren tekelciliğin gelecekte de devamlılığını garanti altına almak isteyen Rusya'nın, özellikle doğal gaz arzında kendisine rakip olabilecek Orta Asya'daki alternatif üretici ülkeleri, gazlarını yalnızca kendisine satmaları konusunda siyasi ve ekonomik birçok hamleyle sıkıştırdığı bilinmektedir. Bahse konu ülkelerde var olan siyasi istikrarsızlık ve belirsiz hali ABD ve Avrupa kaynaklı müdahalelerin bertaraf edilmesinde yardımcı olmaktadır. Çünkü bu vaziyet, dış yatırımcı açısından özellikle yüksek maliyet gerektirdiğinden, Rus bağımlılığını kırmaya yönelik çabaları da baltalamaktadır (Dursun, 2011: 235).

Rusya'nın çıkarları ve amaçlarının haricinde Orta Asya ülkelerinin de BDT'ye ve Rusya ile olan ilişkilerinde birbirlerinden farklı çıkar ve amaçları bulunmaktadır.⁶ Bu ülkeler bağımsızlıklarının ilk yıllarında hem Rusya ile eşgüdümlü hareket etmeye

⁴Bölgedeki neredeyse tümülkelerde geniş bir Rus azınlığı yaşamaktadır. Aynı şekilde Rusya Federasyonu sınırları içinde de bu bölgede bulunan milletlerden gelen yoğun popülasyonlu azınlıklar bulunmaktadır. Bundan dolayı Rusya bu bölgelerde meydana gelecek istikrarsızlığın kendi ulusal güvenliğini etkileyebilme ihtimalinden çelince duymaktadır (Dursun, 2011: 235).

⁵Özbekistan'ın pamuk haricinde doğalgaz rezervleri açısından da kayda değer bir kaynağı bulunmaktadır. Dünya'nın en büyük 20. doğal gaz rezervine sahiptir (Yazar, 2011: 17).

⁶Bölgede yer alan ülkeler kendi aralarında da farklılaşmaktadır ve kimi zaman mücadele ve çekişmeler yaşanabilmektedir. Örneğin, Kazakistan ve Özbekistan arasında bölgede hakim güç haline gelmek konusunda bir mücadele sürmektedir. Kazakistan büyük bir ekonomik güce sahipken, Özbekistan askeri anlamda Kazakistan'dan çok daha ileri ve güçlüdür. Orta Asya ülkelerinin bazıları zengin doğal gaz ve petrol kaynakları üzerindeyken, bazıları da büyük tatlı su rezervlerine sahiptir. Tacikistan ve Kırgızistan'ın sahip olduğu hidroelektrik potansiyelleri enerji kaynağı zenginliklerinin başında gelmektedir (Yazar, 2011: 6). Örneğin Tacikistan bölgedeki açık ara farkla en büyük tatlı su rezervine en yüksek hidroelektrik enerji potansiyeline sahip olan ülkedir (Yazar, 2011: 23). Tatlı su konusu da birbirileri yaşadıkları sorunlarda önemli yer teşkil etmektedir. Türkmenistan ve Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın büyük su kaynaklarını dikkatsizce kullanmalarına ve kendi su ihtiyaçlarını sıkıntıya sokacak devasa baraj projelerine şiddetle karşı çıkmaktadır.

çalışırken hem de ondan bağımsız davranabilmek adına mümkün olduğunca fazla ülke tarafından tanınmak için çabalamışlardır. Ekonomi ve güvenlikle ilgili konularda Rusya'ya bağımlılıkları sürmekte olan bu ülkelerin BDT'ye ve Rusya ya yaklaşımları da pragmatik şekillenmiştir. Örneğin, Özbekistan tam bağımsız olma, ekonomik olarak kalkınma, iç barışı ve sınır güvenliğini sağlama konularında Rusya'dan yararlanması gerektiğini açıkça belirtmiştir. Özbekistan'ın Rusya ile ticarete, çevresindekilere kıyasla en yüksek oranda bağımlı olan devlet olduğu belirtilmektedir. Rusya, Özbekistan ekonomisinde 2010 yılında emtia ihracatında %50'nin üzerinde, ithalatta ise neredeyse % 25'lik bir paya sahip olmuştur ve bu bağımlılık giderek artış göstermektedir (Sinitsina, 2012: 8). Özbekistan'ın Rusya ile ilişkileri genel olarak güvenlik sorunları çerçevesinde şekillenmiştir. Rusya'yı bölgenin güvenliğini ve istikrarını sağlayıp koruyabilecek yegâne güç olarak gören Özbekistan Rusya ile ilişkilerini bu bağlamda sıkı tutmaya çalışmaktadır. Örneğin, 11 Ekim 1998'de Rusya, Tacikistan ve Özbekistan arasında bir askeri işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Lakin bu anlaşmanın da diğer birçokları gibi kağıt üzerinde kalmış olduğu bilinmektedir. Taliban'la mücadelesinde Rusya'nın gereken desteğini elde edemeyen Özbekistan KGAÖ ayrılmış ve hatta Kosova Krizi sırasında NATO'yu desteklemiştir. Bu da Rusya ve Gürcistan arası ilişkilerde gerilim yaratmıştır. Özbekistan ise bu dönemde Rusya'nın önderliğinde kurulan Şangay İşbirliği Örgütü ve G-5'e de üye olmamıştır (Sönmez, 2010: 4). Hatta daha sonra Özbekistan topraklarında ABD'nin askeri üs kurmasına dahi müsaade etmiştir.

Orta Asya ülkeleri içerisinde Rusya'ya olan mesafesini en çok koruyan ülke Türkmenistan'dır. Topluluk bağlamında imzalanan birçok antlaşmalara katılmayan Türkmenistan'ın stratejisi, Rusya'dan kesin bir kopuş yaşamaktan çok ekonomik olarak daha yararlı olabilecek alternatifler bulmaktır. Rusya ve Türkmenistan ilişkisinde öne çıkan en önemli konu Hazar denizinden elde edilen doğal gazın Rusya üzerinden Avrupa'ya ihraç edilmesidir. Ülkeye giren dövizin en önemli kaynağı olan Türkmenistan'ın gaz endüstrisi, Rusya topraklarından geçmesi gereken gaz aktarım altyapısının yanı sıra gaz üretimi ve nakliyesi için de Rus ekipman ve bileşenlerine bağlıdır (Sinitsina, 2012: 12). Bu durum Türkmenistan açısından kimi zaman handicap yaratmaktadır. Örneğin Rusya'nın geçmişte bir borç sorunu nedeniyle kendi toprakları üzerinden geçerek Avrupa pazarına aktarılan Türkmen doğal gazının sevkiyatını durdurduğu bilinmektedir. Hazar denizinin statüsü konusu da ülkelerin ikili ilişkilerinde kimi zaman sorun yaratmaktadır. Rusya, Hazar denizi ve çevresinde bulunan kaynaklarının çıkarılması ve işletilmesiyle ilgili uluslararası şirketler birliği ile anlaşma imzalamış olan Azerbaycan karşısında denge sağlamak adına Türkmenistan'ı kendi tarafına çekmeye çalışmıştır (Sönmez, 2010: 4). Ancak yine de Rusya'nın dış yatırımlarından en az payı alan ülkelerin Afganistan'la birlikte Türkmenistan olduğu bilinmektedir. BDT Hükümetlerarası İstatistik Komitesi'nin raporlarına göre, 2011'e kadar Türkmenistan'daki Rus yatırımlarının toplam birikmiş stoku yalnızca 1,6 milyon ABD doları olmuştur. Petrol ve gaz sektörleri dışında önemli bir Rus-Türkmenistan ortak yatırım projesi bulunmamaktadır (Sinitsina, 2012: 29).

Rusya ve Kazakistan arası ilişkiler ise daha çok Kazakistan demografik yapısı ve doğal kaynakları çerçevesinde şekillenmiştir.⁷ Kazakistan, Orta Asya ülkeleri içinde etnik yapısı en heterojen olan ülkedir. Örneğin, 1991 yılında ülkede yaşayan Rus azınlığın toplam nüfusa oranı %40 olarak hesaplanmıştır. Nazarbayev bir yandan ülkeyi Kazaklaştırmaya, diğer yandan Rusya ile ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Rus nüfus seneler içerisinde düşüşe geçerek 1999'da %26.1'ya gerilemiştir. Rusya Kazakistan'dan Rus nüfusa çifte vatandaşlık vermesini ve Rusçanın resmi dil kabul edilmesini talep etmiştir ancak Kazakistan bu talepleri reddetmiştir. Yaşanan ihtilafların yanında Kazakistan KGAÖ'ye, Şangay İşbirliği Örgütü'ne ve G-5'e üye ve Yeltsin yönetimi döneminde Orta Asya'daki ülkeler arasında Rusya'ya en yakın duran ülkelerden biri olmuştur (Sönmez, 2010: 4). Kazakistan Orta Asya'da hidrokarbon üretimi, nakliyesi ve işlenmesi ve elektrik enerjisi endüstrisi nedeniyle Rusya ile en büyük emtia ticaret hacmine sahip ülkedir. Kazakistan ayrıca, toplam ihracatının %13'ünden fazlasına ve ithalatın %43'üne taraf olan Rusya ile ticarete önemli ölçüde bağımlıdır. Ancak, Kazakların Rusya'dan yaptığı ithalatın oranı artarken, yaptığı ihracatın oranının giderek azalmakta olduğu da bilinmektedir. 2000'li yılların ortalarında Rusya, ithalat bazında Kazakistan'ın ana ticaret ortağı olmuştur ancak ihracatta ikinci sıradan üçüncü sıraya gerilemiş ve yerini AB ile Çin'e bırakmıştır (Sinitsina, 2012: 8-11).

Rusya ve Tacikistan ilişkileri, Tacikistan'daki iç savaş ekseninde şekillenmiştir. Rusya muhalefet cephesi ile mevcut iktidar arasında arabuluculuk görevini aktif olarak yürütmüş ve dört yıl süren iç savaşı nihayete kavuşturan anlaşma 1997 yılı 27 Haziran'da Moskova'da imzalanmıştır. Tacikistan'daki iç çatışmanın diplomatik yollarla ve diğer ilgili ülkelerle işbirliği içinde çözülmesi Moskova'nın başarısı olarak kabul edilmektedir (Paramonov ve Stokov, 2008: 8). Bu dönemden günümüze, Tacikistan'ın Rusya'ya bağımlılığın daha çok arttığı bilinmektedir. Tacikistan'daki iç karışıklığa müdahale Rusya'nın ülke üzerindeki etkinliğini artırmış ve Rusya'nın gelişen ekonomik ve güvenlik doktrini büyük ölçüde Tacikistan'ın kaderini belirlemiştir. Rusya'ya kurumsal işbirliği bazında en uyum içerisinde hareket eden ülkelerden biri Tacikistan'dır (Paramonov ve Stokov, 2008: 16). Tacikistan, geleneksel olarak askeri ve güvenlik konularında Rusya ile işbirliği yapmaya yatkın bir ülke olagelmıştır. Rusya'nın askeri alandaki destek ve yardımları son derece yüksektir. 2004 yılından bu yana Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de Rusya'nın faal bir askeri üssü bulunmaktadır. Diğerlerinde olduğu gibi Tacikistan'ın da Rusya'dan ithalat oranı oldukça yüksekken, Rusya'ya ihracatı bir o kadar düşüktür (Sinitsina, 2012: 8).

Orta Asya'da yükselişe geçen köktendinci akımlar ve güçlenmekte olan Çin gibi faktörlerle birlikte Kırgızistan'ın işgale açık jeopolitik konumu ve ekonomik yapısının zayıf olması onu Rusya için önemli bir müttefik kılmış ve karşı karşıya olduğu güvenlik sorunları onun Rusya'ya olan bağımlılığını artırmıştır. Yaklaşık yarım milyon Kırgız

⁷Kazakistan dünyadaki en büyük 15 petrol rezervinden birinin üzerinde yer almaktadır. Son yıllarda yepyeni ve devasa rezervler sürekli keşfedilmekte, Kazakistan'ın enerji ticaretinde ve boru hattı ekonomisindeki önemi giderek artmaktadır (Yazar, 2011: 16). Kazakistan ve Çin arasında 2006 yılında tamamlanan Kazak-Çin petrol boru hattı tam 2228 km uzunluğundadır (Yazar, 2011: 50). Kazakistan aynı zamanda önemli miktarda kömür, demir ve demir dışı metal, özellikle bakır ve polimetallik cevherler, cıva, antimon, altın ve uranyum rezervlerine sahiptir (Sinitsina, 2012: 6).

göçmen Rusya'da çalışmakta ve yaşamaktadır. Egemen seçkinlerin çoğunluğu, Rusça konuşmakta ve Rus seçkinleriyle iyi entegre olmuş haldedir. Ayrıca Kırgızistan'ın küçük ve görece zayıf askeri gücü koruyucu olarak onu Rusya'ya bağımlı kılmaktadır (Baiyzbekov, 2016: 25). Rusya'nın BDT ülkeleri arasında ilişkilerini en fazla geliştirdiği ülkelerden biri Kırgızistan'dır. İlişkiler öylesine gelişmiştir ki ortada Kırgızistan'ın Rusya'ya olan enerji borçları, Rus dilini resmi dili olarak kabul etmesine cevaben iptal edildiği bir örnek dahi mevcuttur (Baiyzbekov, 2016: 24). Stratejik öneme sahip doğal kaynaklardan yoksun bir ülke olan Kırgızistan Rusya'nın güdümündeki BDT politikalarını ve entegrasyon hedefini desteklemektedir. Kırgızistan da KGAÖ'ne ve G-5'e üyedir; Şangay Beşlisi içerisinde yer almıştır. Ancak G-5'ten umduğu ekonomik desteği bulamayan Kırgızistan, 1998 Aralığında Dünya Ticaret Örgütüne üye olmasıyla birlikte Gümrük Birliği'ne katılımını sınırlandırmıştır (Sönmez, 2010: 4). 2000 yılında Rusya ve Kırgızistan sonsuz dostluk, işbirliği ve ortaklık bildirisi imzalamıştır. Bu ortaklığa ek olarak Kırgızistan ve Rusya arasındaki emtia cirosunu büyük ölçüde artıran bir serbest ticaret anlaşması da yapılmıştır (Baiyzbekov, 2016: 25-26). 2006 yılında Kırgızistan, Rusya ile büyük miktarda askeri teçhizat desteğinin Kırgızistan'a ücretsiz olarak sağlanmasına izin veren bir anlaşma imzalamıştır (Paramonov ve Stokov, 2008: 17).

Günümüzde Orta Asya bölgesi üzerinde hâlâ Rusya'nın etkisinin büyük olduğu ve eski hegemonyasını kolaylıkla yeniden oluşturabileceği bir politik coğrafyadır. Vladimir Putin yönetimindeki Rus liderliği, Rusya ile Orta Asya entegrasyonunu sağlama yönündeki jeopolitik hırsını gizlememektedir (Baiyzbekov, 2016: 24). Bölgenin Avrupa'dan ve ABD'den mekansal olarak uzak olması, ABD'nin ve Batı'nın ilgisini yakın zaman önceye kadar çekmemesi ve siyasi-kültürel olarak Rusya etkisinin bölgede güçlü olması bunun sebepleri arasında verilebilir. Rusya'nın eski Sovyet cumhuriyetleri içinde Orta Asya devletlerine baskı politikası uygulamasının diğerlerine göre daha kolay olduğu iddia edilmektedir. Ekonomileri halen gelişkin olmayan Kırgızistan ve Tacikistan her gün artan oranda Rusya'ya daha bağımlı hale gelmektedir. Bölgedeki en güçlü ekonomilerden birine sahip olan Kazakistan'ın bile, Rusya'dan özerk ve bağımsız siyaset yürütebiliyor gözükse de, Rusya önderliğinde oluşturulan her türlü entegrasyon projesinde yer aldığı, birçok bölgesel örgütte Rusya'yla birlikte kurucu devlet fonksiyonunu taşıdığı bilinmektedir (İsmayilov, 2013: 102). Örneğin, 10 Ekim 2000 tarihinde Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan tarafından Avrasya Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kurma kararı alınmıştır. Ağustos 2006'da AET çerçevesinde gümrük birliği kurulmasını kararlaştırılmış, 2007 Ekim'inde ise bazı ülkeler arası imzalar atılmıştır. Sonrasında Rusya 2010 senesinde Belarus ve Kazakistan ile bir gümrük birliği anlaşması imzalamış, üç ülke arasında gümrük kontrolü ve vergilerin kaldırılması kararlaştırılmış ve değerlendirmelere göre eski Sovyetler Birliği ülkelerinden meydana gelen yeni bir birlik kurma yolunda ilk adımları atmıştır. Tasarlanan Avrasya Ekonomik Birliği'nin ekonomik açıdan ağırlığının daha fazla olacağı iddia edilse de, Rusya'nın daha farklı jeopolitik amaçlarını olduğu düşünülmektedir (İsmayilov, 2013: 102-103). Rusya bu bölgede SSCB döneminde sahip olduğu etkinliğe yaklaşmaya çalışmakta ve Yeni Büyük Oyun'u bu çerçevede oynamaktadır.¹¹ Eylül'de gerçekleşen terör saldırılarının ardından ABD için de önemli bir coğrafya haline gelen Orta Asya'da, ABD'nin askeri üsler kurmaya yönelik

politikaları, Avrasya devletlerinde yaşanan renkli devrimde ABD'nin parmağı olması, Batı'nın enerji güvenliğinde Kazakistan ve Türkmenistan'ın giderek öne çıkması gibi olgular Rusya ve ABD'yi bu bölgede karşı-karşıya getirmektedir. Çin'in son yıllarda siyasi ve ekonomik bir büyük güç olarak belirmesi Rusya için onun da bir rakip olarak görülmesini beraberinde getirmektedir.

Rusya'nın ardından, dünyanın en önemli askeri ve ekonomik gücü olan ABD'nin bölgeyle olan ilişkilerine değinmek gerekmektedir. SSCB çözülüşünden günümüze ABD'nin Orta Asya politikalarını belirleyen görüşün, ilk bölümde kısaca bahsedilen Brzezinski'nin görüşleriyle uyumlu olduğu söylenebilir. Sovyetlerin boşalttığı bu Heartland bölgesine tekrardan ABD'ye düşman bir gücün hâkim olmasını önleme hedefi, Orta Asya'ya yönelik ABD stratejisinin özünü oluşturan unsurlardan biridir. ABD'nin Avrasya bölgesi söz konusu olduğunda burada ilk gördüğü yükselmekte olan çeşitli güç merkezleridir (Okur, 2011: 48). Brzezinski'ye göre ABD'nin küresel hegemonyasının kapsamı kuşkusuz büyük olsa da derinliği sığdır ve hem iç hem de dış kısıtlamalarla sınırlanmıştır. Avrasya'nın büyük boyutu, çeşitliliği ve kimi devletlerin gücü Amerikan etkisini ve olayların gidişatı üzerindeki kontrol kapsamını sınırlamaktadır. Avrasya çok büyük, çok kalabalık ve kültürel olarak çok çeşitlidir. Bu bölge ekonomik açıdan en başarılı ve siyasi açıdan en üstün bir küresel süper güce tam uyumlu olamayacak kadar tarihsel olarak hırslı ve politik açıdan enerjik çok sayıda devletten meydana gelmektedir. Bu durum, yüksek jeostratejik beceriyi ve ABD'nin kaynaklarının devasa Avrasya satranç tahtasında dikkatli, seçici ve iyi planlanmış olarak konuşlandırılmasını gerektirmektedir. Brzezinski, ABD'nin yurt dışında otokratik olamayacak kadar içeride demokratik olduğunu ve bunun da onun güç kullanımını, özellikle de askeri sindirme kapasitesini sınırlandırmakta olduğunu savunmaktadır (Brzezinski, 1997: 35). Günümüzde de ABD için bölgede aynı koşulların geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar bölgeye ilgisiz kalması mümkün olmasa da burada Orta Doğu ya da Latin Amerika'daki gibi güçlü bir varlık ve etkinlik gösterebildiğinden söz etmek pek de mümkün değildir.

ABD'nin Avrasya ile ilgili dış politika söyleminin, Rusya'nınki gibi ideolojik ve kültürel olarak temellendirilmediğini belirtmek gerekmektedir. ABD'de Rusya gibi bölge üzerinde nüfuz sahibi olmak ve kontrol uygulamak istemektedir lakin Rusya bunu Avrasyacılık adı altında yürütürken ABD'nin eşdeğer bir ideolojik stratejisi bulunmamaktadır (Baiyzbekov, 2016: 33). ABD 1997'de eski SSCB coğrafyasını "yaşamsal çıkar alanı" ilan etmiştir ve buradaki gelişmelere ilgisiz kalamayacağını açıklamıştır. 9/11 terör saldırıları ardından Ekim 2001'de fiilen işgale başlayan ABD, Afganistan'da "Sonsuz Özgürlük Operasyonu"nu başlatmıştır ve ülkeye asker çıkarmıştır. Ardından, Özbekistan, Kazakistan ve Tacikistan' da askeri üsler kurmuş ve Gürcistan'a askeri danışmanlar göndererek eski Sovyet coğrafyasında boy göstermeye başlamıştır. Eski Sovyet ülkelerinde ABD'nin desteğiyle Batıcı muhalefet önce 2003'te Gürcistan sonra 2004'te Ukrayna, ardından 2005'te Kırgızistan'da ayaklanarak devlet başkanlarını devirmiştir. Özbekistan'da da bir takım ayaklanmalar yaşanmıştır ancak hükümet devrilememiştir (Tellal, 2005: 273). ABD'nin bölgeye olan ilgisinin nedeni yeni bağımsızlaşan ülkeler üzerinde klasik emperyalist bir kontrol elde etmenin ötesinde bölgeyi demokratikleştirmek, istikrara kavuşturmak, Rusya etkisinden çıkarmak, Avrupa'nın Rusya'ya enerji konusunda olan bağıllılığını giderecek yeni kaynaklar

yaratmak ve elbette bölgede yuvalanmış, destek görüp büyüme ihtimali olan İslami terörizmle savaşmaktır. Pek tabii Orta Doğu'ya rakip olabilecek doğal gaz ve petrol rezervlerini de unutmamak gerekmektedir.⁸

Alanyazın incelendiği takdirde Yeni Büyük Oyun'u başlatan ilk hamlenin ABD'nin 7 Ekim 2001'de Afganistan'ı işgali olduğunun kabul edildiği görülmektedir. Buna karşın ABD aslında 1994'ten itibaren Hazar enerji kaynaklarına yoğun ilgi duymuştur ve bu ilgiyi bir takım projelerle somutlaştırmış, Örneğin 1996-2000 yılları arasında bir Orta Asya stratejisi formüle etmiştir. Bu strateji çerçevesinde ABD, Orta Asya devletlerinin bağımsızlıklarının güçlendirilmesini ve tekrardan Rusya'nın uydu devletleri haline gelmelerinin önüne geçilmesini hedeflemiştir. ABD'li enerji şirketlerinin Orta Asya'da bulunan petrol ve doğal gaz rezervlerinin keşfedilmesi, çıkarılması, işlenmesi ve taşınmasından pay almaları gibi çıkarların yanında asıl amacın bölgesel istikrar sağlanması dolayısıyla küresel istikrar ve huzurun tesis edilmesi olduğu belirtilmektedir (Okur, 2011: 48-49). Bu çerçevede ABD Orta Asya ve Hazar bölgesindeki ülkelerle samimi ve dostça ilişkiler kurmaya, özellikle Azerbaycan ve Özbekistan'la olan ilişkisini geliştirmeye çalışmıştır. ABD Kazakistan'la ilişkilerini de geliştirmeyi istemektedir lakin yoğun Rus nüfusu ve Rusya'ya coğrafi yakınlığı nedeniyle bu çok da mümkün olmamaktadır (Dursun, 2011: 241).

1992'den 1999'a kadar ABD, bölge ülkelerinin ekonomik büyümesine yardımcı olmak için yaklaşık 1,9 milyar dolar harcamıştır. Bu fonlar ABD'nin bölgedeki Rus ve Çin etkisine karşı denge kurma stratejisinin bir parçasıdır (Baiyzbekov, 2016: 34). ABD bu ilişkileri yalnızca enerji kaynaklarına gereksinim duyduğu ya da buradaki istikrarın sağlanmasını istediği için değil küresel güç konumunu koruma yolunda tehdit yaratabilecek bir senaryo olarak, buradaki enerji kaynaklarının Rusya ve Çin'in tam kontrolü altına girmesini önlemek amacıyla da geliştirmektedir. Gelecekte başta enerji kaynakları olmak üzere Avrasya bölgesinde Rusya, AB ve ABD arasında enerjinin ciddi bir mücadele konusu olacağı tahmin edilmektedir (Dursun, 2011: 242). Günümüzde Orta Asya bölgesindeki mevcut kara ulaşım yolları, bölge ülkelerinin ekonomilerini ve enerji ticaretlerini birbirine gittikçe artan bir oranda bağlamaktadır. Bu nedenle denizasıırı bir ülke olan ABD için diğer büyük aktörlerin onu dışlayacak bu ulaşım yollarıyla entegre olmasının önüne geçmek büyük önem taşımaktadır. Bu tür oluşumların önüne geçilmesi, Soğuk Savaş zamanında oluşturulmuş olan himaye sisteminin yeni zamanın gereklerine göre yeniden yapılanmasının Amerikan siyaseti için hayati öneme sahip olduğu belirtilmektedir (İşeri, 2006: 50-51)

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bölgede meydana gelebilecek sınır anlaşmazlıklarının, ayrılıkçı hareketlerin, terör faaliyetlerinin ve köktenci akımlarının önlenmesi amacıyla; elbette ABD'nin artan küresel gücünü dengelemek, Çin'in artan enerji ihtiyacını güvenle karşılayabilmesini sağlamak ve Rusya ile Kazakistan'ın petrol arzını ve boru hatlarını sağlama almak motivasyonu ile 2001 yılında Şangay İşbirliği Örgütü kurulmuştur. 2007 yılında Rusya Devlet Başkanlığı görevini yürütmekte olan Vladimir Putin'in vermiş olduğu, tek kutuplu dünyanın kabul edilemeyeceğini belirten demecin örgütün misyonunu özetlediği söylenmektedir. Ortaya çıkış amacı üye

⁸ Örneğin, ABD'li enerji şirketi Chevron Hazar'daki enerji kaynakları keşfi, üretimi ve ticareti konusunda bölge ülkeleriyle uzun dönemli enerji anlaşmalar imzalamıştır (Dursun, 2011: 242).

ülkelerin sınır bölgelerinde askeri güvenliği sağlamak şeklinde belirtilse de aslında gerçek amacın ABD ve transatlantik bloğuna karşı etkili bir alternatif topluluk oluşturmak; bunun yanında dünya nüfusunun dörtte biri gibi devasa bir kalabalığın yaşadığı bu coğrafyada, en mühim güvenlik tehditleri olarak deklare ettikleri terör, ayrılıkçılık, köktencilik ve aşırıcılık ile mücadele ile birlikte istikrar ve kontrolü sağlamlaştırmak olduğu belirtilmektedir (AVİM, 2016). Dolayısıyla Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kurulması, ABD çıkarlarına aykırı bir gelişme olmuştur. Genel olarak ABD'nin Orta Asya politikalarının çok pahalı olmasına karşın başarılı ve getirisi yüksek olmadığı söylenebilir (Baiyzbekov, 2016: 34).

20. yüzyılın ortasından itibaren ve özellikle sonlarına doğru Çin ekonomik olarak, çok yüksek bir hızla büyüme başlamış ve bununla doğru orantılı olarak enerji ihtiyacı da fevkalade artmıştır. 90'lı yılların başına değin enerji ithalatının büyük bir kısmını Ortadoğu ülkelerinden gerçekleştiren Çin, bölgede ABD'nin artan etkisi ve yaşanan istikrarsızlıklar sebebiyle alternatifler arama yoluna gitmiştir. Böylelikle Orta Asya ve Hazar bölgesine olan ilgisi artmaya başlamıştır. Çin bu bölgelerin istikrarına özel önem vermektedir. Örneğin, Afganistan'daki Taliban gibi daha birçok köktendinci hareketin kendi denetiminde bulunan Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne sığması Çin tarafından ulusal güvenliğine ciddi bir tehdit olarak görülmektedir. Bölgede kimi zaman kendisine rakip olabilen Rusya'nın çıkarları ile Çin'in çıkarlarının şimdilik çok çelişmiyor olduğu iddia edilmektedir. Rusya'yla yakınlaşan İran ve yine bölgesel stabilizasyonun korunması noktasında Rusya ile çıkarları örtüşen Çin'in işbirliği, ABD ile özellikle enerji bakımından bu bölgeye bağımlı AB'nin karşılaşacağı en olumsuz senaryo olarak değerlendirilmekte ve bunun en önemli habercisinin 2009 senesinde faaliyete geçen oldukça geniş kapasiteli Türkmenistan-Çin Doğal Gaz Boru Hattı olduğu belirtilmektedir (Dursun, 2011: 244). Çin, bölge ülkelerine sağladığı kalkınma yardımları ve özellikle ulaşım altyapısı ile birlikte uzun vadeli doğal kaynak anlaşmaları sayesinde Orta Asya'daki etkisini giderek genişletmektedir. Kurulmuş olan ve yeni kurulacak boru hatları bölgenin petrol ve gazını Çin'e, Avrupa'ya ve hatta Hindistan'a taşımaktadır. Çin ve Avrupa'nın çakışan menfaatleri bölgedeki istikrarlı enerji kaynakların payı konusunda aralarında rekabete sebep olmaktadır. Çin bu kaynakları yükselen gelişmesini desteklemek için istemekteyken, Avrupa, siyasi bir kaldıraç olarak kullanılan Rus enerjisine bağımlılığını azaltmak için arzulamaktadır. Çin, Orta Asya ülkelerden edindiği petrol ve doğal gaz karşılığında onlara alt yapı hizmetleri ile teknolojik ve teknik konularda yardımlar sunmakta ancak ne ABD ne de Rusya gibi ülkelerin iç işlerine karışmaktadır (Kerimoğlu, 2019: par.3).

Çin diğer aktörlerden farklı olarak Orta Asya'da düzenli bir strateji izleyen tek modern büyük güçtür. Bölgeyi Pekin ve Şangay ile Avrupa ve Orta Doğu'ya bağlayan yeni bir otoyol ve demiryolu ağı projesi bulunmaktadır. Bu proje ile her türlü ticareti genişletmek ve doğal kaynakları (özellikle enerjiyi) korumak amacındandır. Bunun için de artık kargaşadan ziyade Orta Asya'nın istikrara kavuşması ile ilgilenmektedir. Yeni bir düzen arayışı çerçevesinde küresel izlemine şekillendirme çabası içinde, "Tek Kuşak, Tek Yol" olarak adlandırılan bu otoyol ve demiryolu projesi ile Çin, jeo-ekonomik ve jeo-stratejik duruşunu sağlamlaştırmaya ve sunduğu yeni, faydacı bölgeselcilik ve bölgelerarasıcılık yaklaşımı ile küresel sistemde giderek daha az çekici hale gelmeye başlayan Batılı, koşullu entegrasyon projeleri karşısında, ülkelerin iç işlerine

karışmadan, faydacılık odaklı, iki tarafın da ortak kazancına işleyecek şekilde, muhatap ülkelerin kabul etmesinin çok daha kolay olacağı kapsayıcı bir model sunmaktadır (Dal, 2017: par.5). Çin'in bölgeyle ilgili siyasetinde elbette askerî ve güvenlikle ilgili konular da etkili olmaktadır. Bölge ülkelerinde Çin'in askerî üsleri olmamasına karşın, beş Orta Asya devletinin her biri ile geniş çaplı askeri iş birlikleri mevcuttur. Örneğin, 2002-2018 arasında bölge ülkeleriyle birlikte 30'a yakın askerî tatbikat gerçekleştirilmiştir. Bu ülkelere insansız hava araçları (İHA), askeri ekipman, uçaksavar roket (HUNTSİ-9), haberleşme araçları ve çeşitli silah satışları da gerçekleştirmektedir. Çin bölgedeki ülkelerin hassas karnı olan köktenci muhalefet grupları ile silahlı örgütlere karşı bu ülke yönetimleriyle dayanışma içindedir. Bu konuda özellikle Şangay İşbirliği Örgütü çatısı altında yürütülen iş birliği önemli görülmektedir (Kerimoğlu, 2019: par.4).

Bölümü bitirmeden önce büyük aktörler arasında yer almasalar da bölgeyle önemli ilişkileri olan İran, Türkiye ve Hindistan'ın bölgeye ilişkilerine de kısaca değinmek yerinde olacaktır. İran bölgedeki mevcut stratejik dengenin muhafaza edilmesi ve değiştirilmemesi adına ABD ve AB'nin dışarıda tutulmasını hedefleyen bir siyaset izlemektedir. İran'ın bu bölgede etkisini arttırmak konusunda büyük beklentileri yoktur. İlk önceliği, bölgede istikrarın sağlanmasıdır. Dolayısıyla İran, Rusya ile dostça ilişkiler kurmakta ve onun bölgedeki stratejik çıkarlarını kabul etmektedir. İran'ın bölgede etkisi sınırlı olsa da Kazakistan ve Türkmenistan'a yönelik teknik ve finansal yardımlarda bulunmakta, kültürel bağların kuvvetlendirilmesi ile petrol ve doğal gaz dolaşımı için alternatif olacak yolların bulunması konularında destek vermektedir. Özellikle Hazar doğal gazının ihracatında kilit ülke rolünü üstlenme konusunda fazlasıyla çabalamıştır. Tacikistan iç savaşında Rusya'ya destek sağlamış, Yukarı Karabağ sorununda ise Ermenistan ve Azerbaycan arasında arabuluculuk yapmaya çalışmıştır (Dursun, 2011: 243). Türkiye ise alternatif doğal gaz ve petrol boru hatlarının kendi üzerinden geçmesini istemekte, Rusya'ya olan bağımlılıktan Avrupa'yı kurtaracak olan projelerden ekonomik fayda sağlamayı ummaktadır. Ortak kültürel ve dilsel geçmişe sahip olduğu Orta Asya ülkelerinden bu minvalde kuvvetli destek beklemektedir. Türkiye bölgede nüfuz oluşturabilmek adına Türkî devletlerle etnik-dilsel bağlarını güçlendirmeye çalışmaya başlamış, Türk İşbirliği Konseyi'nin (Türk Keneşi) kurulmasında öncü olmuştur. Türkiye bölgenin Avrupa'nın enerji güvenliğini sağlamadaki önemine vurgu yapmakta ve kendi ülkesi üzerinden Batı Avrupa'ya geçecek boru hatlarının Rusya'nın olası enerji kısma tehdidini bertaraf edecek bir potansiyel taşıdığını savunmaktadır (Erol, 2018: 333-335). Hindistan da bölgedeki rekabete müdahil olabilecek potansiyele sahip olan jeopolitik güçlerden biri olarak kabul edilmektedir. Pakistan hariç, bölge ülkelerinden herhangi biri ile ortak sınırı paylaşmasa da Orta Asya ile coğrafi yakınlığa ve tarihi bağlara sahiptir (Purtaş, 2006: 56). Hindistan'ın Orta Asya'ya yönelik ilgisi tarihi ve kültürel nedenlerin haricinde bölgenin Hindistan için stratejik öneme sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Onun Orta Asya'ya bakışında işin güvenlik boyutu her daim ön planda yer almıştır. SSCB sonrası oluşan güç boşluğuyla birlikte artış gösteren etnik gerilimler, ülke içi çatışma ve savaşlar ile dini köktencilik gibi istikrarsızlık getiren unsurları Hindistan için güvenlik endişesi yaratmıştır. Lakin ABD'nin Afganistan müdahalesi ve sonrasında yaşananlar Hindistan'ın bölgeyle ilgili güvenlik odaklı anlayışını hafifletmiş, Orta Asya'daki varlığının ve etkinliğinin artmasını sağlamıştır. Artık güvenlik merkezli yaklaşımı

yanında, hızlı ekonomik gelişimine bağlı enerji ihtiyacı nedeniyle Orta Asya'yla bu açıdan da ilişki halindedir ve Orta Asya ülkeleri ile doğrudan ekonomik ilişkileri kuvvetlendirmeye yönelik bir takım girişimler başlatmıştır. Örneğin: 2006 Mayıs'ta Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan doğal gaz boru hattı projesine dahil olma yönünde karar almıştır. Ayrıca ABD'nin girişimleriyle yürürlüğe konulmuş olan Büyük Orta Asya Ortaklığı İnisyatifi içerisinde de Hindistan'a önemli bir görev düşmektedir. Bu projeye hedeflenen, tarihi ulaşım kanallarının yeniden tahsis edilmesi neticesinde Orta Asya'nın Güney Asya ile olan eski kültürel, ekonomik ve ticari bağlarının tekrardan canlandırılmasıdır. ABD'nin, Rusya ve Çin'in Orta Asya'daki nüfuzunu kırma amacıyla başlattığı ve merkezinde Afganistan'ın yer aldığı bu projeye Hindistan'ın katılımı özellikle talep ettiği bilinmektedir (Purtaş, 2006: 57-58).

Burada sayılanlar haricinde Avrasya bölgesinde, bu makale çalışmasına dahil edilmesi mümkün olmayacak kadar çok gelişme, Yeni Büyük Oyun'un oynanmadığı başladığı 20. yüzyılın sonundan günümüze kadar yaşanmış ve her geçen gün yaşanmaktadır. Bölgedeki her ülkenin birbiriyle ve diğer dış güçlerle, gerek ekonomik gerek siyasi gerek askeri olmak üzere sonsuz girift ilişkileri bulunmaktadır. Ancak buraya kadar aktarılmış olan bilgilerin Yeni Büyük Oyun'un kapsamını anlamak konusunda yeterli geleceği düşünülmektedir.

Sonuç

1991 yılında SSCB'nin dağılmasına kadar yaklaşık bir asır boyunca Avrasya bölgesi kapalı bir ekonomik sistem olarak kalmış, haliyle Orta Asya ve Hazar bölgesindeki petrol ve doğal gaz kaynaklarına kapitalist dünyanın erişimi mümkün olmamıştır. Ancak bahsedilen hadise gerçekleşikten ve bölge çok sayıda bağımsız cumhuriyete bölündükten sonra, barındırdığı yeraltı zenginlikleri güç boşluğunu fırsat bilen yabancı güçleri buraya çekmiş, devletler ve petrol şirketleri arasında kıyasıya bir mücadele başlamıştır. Avrasya bölgesi tarihin her döneminde önemli bir jeopolitik ve jeo-ekonomik merkez olmuştur, günümüzde de bu önemi aynı şekilde sürmektedir. Bu nedenle ki alanyazında, adına yakışır şekilde "Yeni Büyük Oyun" olarak geçen bu çetrefilli güç mücadelesi, birçok farklı aktör tarafından, birbiriyle çakışan çıkarlar ve hedefler güdülen bu topraklar üzerinde sürmektedir. Bu bahsedilen oyuna "yeni" takısı, benzer bir güç ve iktidar mücadelesinin 19. yüzyılda Rusya ve Britanya İmparatorlukları arasında, Afganistan ve çevresini merkez alacak biçimde yaklaşık bir asır yaşanmış olmasından dolayı verilmektedir. Bu büyük çekişmenin yaşandığı ve adına Büyük Oyun verilen süreç, tarafların sergilediği her davranışın diğeri tarafından düşmanca saldırı olarak algılandığı bir zaman dilimidir. Satranç tahtası üzerinde birbiriyle yarışan, her hamlesini önceden hesaplayarak tahtadaki tüm kareler üzerinde düşmanına hakim gelmeye çalışan siyah ve beyaz takımlar gibi Britanya ve Rusya da oynadıkları Büyük Oyun'da birbirlerini bölge üzerinde mat etmeye çalışmıştır. Uzun yıllar devam eden çok boyutlu rekabet, ancak 1907 yılında, Rusya ve Britanya, yaklaşan Birinci Dünya Savaşı ve Alman tehdidi nedeniyle çekişmeyi sonlandırıp, daimi nüfuz alanlarını ve uluslararası kesin kabul edilen sınırları belirleyen bir nihai anlaşma imzaladıkları tarihte gevşemiştir.

1917 Bolşevik Devrimi ardından kurulan SSCB, Kafkasya, Orta Asya ve Hazar bölgesi ülkelerini bünyesine dahil ederek yaklaşık bir yüzyıl boyunca bu bölgeye bir dış gücün müdahalesini imkansız kılmış, bölge ülkelerini birbirine entegre tutabilmiştir.

Nitekim bahsedildiği üzere, gerçekleşen dağılma, son bulmamış fakat gösterimine ara verilmiş olan Büyük Oyun'un yeniden sahnelenmesine yol açmıştır. Ancak değişen konjonktürle birlikte yepyeni bir dünyaya kapılarını aralayan bölgede canlanan oyuna bambaşka aktörler, bambaşka amaçlar, değişik stratejilerle dahil olmuştur. Yeni Büyük Oyun'un aktörleri ve aralarındaki tüm ilişkiler, bütün tarihi olgular, ülkelerin benimsediği bütün politikalar, uygulanan ya da tasarlanan tüm stratejiler, ekonomik-askeri planlar ve daha birçok şey bu çalışmanın içine dâhil edilemeyecek denli geniş bir bilgi havuzu oluşturduğundan, bu derin havuzun yukarıda kısaca sunulmaya çalışılan kısmı yalnızca özetin özeti niteliğindedir. Ancak hikâyenin bu sunulan haliyle bile ne kadar karmaşık, boyutlarının ve sınırlarının ne kadar büyük, içeriğinin ne denli çeşitli olduğu ortadadır. 19. yüzyılın Büyük Oyunu üzerine ciltler dolusu kitap yazılabilecek önemli bir uluslararası mesele olmuştur. Lakin yukarıda özet halinde aktarılmaya çalışılan genel çerçeveden de anlaşılacağı üzere Yeni Büyük Oyun üzerine koskoca bir kütüphane oluşturulacak denli karmaşık ve gerçekten büyük bir olgudur.

Yine de iki ayrı dönemde aynı bölgede gerçekleşen bu güç ve çıkar mücadeleleri arasında şu ortaklığı belirlemek mümkündür: 1800'lü yıllarda Rus İmparatorluğu ve Büyük Britanya arası mücadeleyi yaratan güdüler, istekler, amaçlar, sorunlar neyse bugün de bu kadar çok aktörü aynı sahne üzerinde oyun oynamaya itenler aynıdır. 19. yüzyılın Büyük Oyunu'nu anlatan 3 ciltlik bir kitap da, 21. yüzyılın Yeni Büyük Oyun'u üzerine oluşturulmuş koskoca bir kütüphane de bizi aynı anahtar kavramlara ulaştıracaktır: emperyalist güç mücadelesi, sermaye sahiplerinin çıkarları, devletlerin ekonomik (ve tabii siyasi) üstünlük kurma hırsı ve kapitalizm. Hiçbir devletin ülkesi tek başına küresel kapitalist yarışta yeterli olacak tüm hammadde, ucuz işgücü ve pazar olanaklarına sahip olmadığından, bu yarışta öne geçmek ve hâkimiyetini pekiştirmek isteyen her devlet mutlaka yayılcı bir tutum sergilemektedir. 19. yüzyılda bu doğrudan yayılma şeklinde tezahür ederken, günümüzde devletler dış yatırımlarla, teşviklerle, kredilerle, çok ortaklı projelerle küresel hammadde kaynakları, işgücü ve pazar olanaklarından faydalanmaya çalışmaktadır. Çok sayıda devletin, büyük ve önemli kaynaklara sahip bu bölge için giriştikleri rekabet, tek bir gücün hegemonyası altında bulunmayan, parçalı ve organize olmamış yapısı sebebiyle sürmektedir. Bölgede ev sahibi olan ülkeler güçlenip, organize olup, ortaklık kurmaya ve entegrasyonu geliştirmeye başladıkça dış güçlerin etki ve egemenliğinin giderek azalacağını iddia etmek de bu nedenle mümkündür.

Bölgede etkin, en büyük ve önemli aktörler olan Çin ile Rusya birlikte, 2001 yılında imzalanan Dostluk Antlaşması'ndan itibaren, görünürde ittifak halinde iki devlet imajı çizmektedir. ABD, her ikisi için de ortak bir "düşman" ya da "tehdit" olageldiğinden bu birlikteliğin eşyanın tabiatı gereği kaçınılmaz olduğu düşünülmektedir. Rusya ile Çin arası mal ticareti hacmi dünya çapındaki ekonomik durgunluğa karşın düzenli artış göstermektedir. ABD, AB'nin enerjide Rusya'ya bağımlılığının önüne geçecek projelere destek verirken, Rusya da bu ihtimal çerçevesinde alternatif bir alıcı ülke olarak Çin'e büyük önem vermekte ve örneğin Doğu Sibiryaya doğal gazını Çin'e ulaştıracak bir boru hattı projesini işletmektedir. Dolayısıyla enerji başta olmak üzere genel olarak ekonomik karşılıklı fayda iki devletin birlikteliğinin temel motivasyonu olmaktadır. Mevcut uluslararası konjonktürel gereklilikler Rusya ve Çin'i birbirleriyle olan işbirliği ilişkisini geliştirmeye zorluyor olsa da iki devletin aynı zamanda başta askeri teçhizat

ticareti olmak üzere birçok alanda da rekabet halinde olduğu bir gerçektir. Çin'in bölgede ekonomik olarak yayılmasından, uzun süreç içinde, siyasi ve askeri olarak etkin durumda bulunan Rusya'nın rahatsızlık duymaya başlayacağı düşünülmektedir. Hatta kimi yazarlarca gelecekte Rusya'nın asıl rakibinin ABD değil Çin olacağı dahi iddia edilmektedir. Dolayısıyla, Yeni Büyük Oyun daha yeni başlamıştır ve gelecekte sınırları ile kapsamının ne kadar daha büyüyeceği ve ne denli değişeceği henüz belirsizdir. Bu nedenle bölgede yaşanan gelişmeler uluslararası ilişkiler disiplininin realist çalışmalarının gündemini meşgul eden en önemli küresel meseleler olmaya devam edecektir.

KAYNAKLAR

ATUK, M. Volkan, (2018), "Kutuplaşma Siyaseti Bağlamında İngiliz-Rus Konvansiyonu ve Osmanlı Devleti", **Uluslararası İlişkiler**, C. XV, S. 57: s. 99-109.

AVİM, (2016, Kasım), **Şanghay İşbirliği Örgütü (Şanghay Beşlisi) Nedir?**, (Araştırma Raporu), <https://avim.org.tr/tr/Bulten/SANGHAY-ISBIRLIGI-ORGUTU-SANGHAY-BESLISI-NEDIR>, (Erişim Tarihi: 01.06.2020).

BAİYZBEKOV, Azamat, (2016), "The Eurasian Agenda: The International Relations of Kyrgyzstan", Master's Theses, The University Of San Francisco, <https://repository.usfca.edu/thes/214>(Erişim Tarihi: 07.09.2020).

BARFIELD, J. Thomas, (2010), **Afghanistan: A Cultural and Political History**, New Jersey: Princeton University Press.

BEKCAN, Umut. (2013). "Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917-1925", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. LXVIII, S. 4: s. 73 - 102.

BİLGİN, Mert, (2010), "Orta Asya ve Kafkasya'da Enerji Stratejileri: Rekabet, İşbirliği ve Bölgesel Sorunlar", **Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine**, Tayyar Arı (drl.), Bursa: MKM Yayıncılık.

BRZEZİNSKİ, Zbigniew, (1997), **The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives**, New York: Basic Books.

BULUT, Remzi, (2018), "Bağımsız Devletler Topluluğu (Bdt) Ülkeleri ve Ekonomileri", **Ayrıntı Dergisi**, C. VI, S. 69:s. 59-65.

ÇETİN, Halil, (2000), "1863-1873 Döneminde Orta Asya'da Rus-İngiliz Rekabeti", **BİLİG Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XV, S. 15: s. 1-14.

DAL, Parlar Emel, (2017, Kasım 9), "Kuşak ve Yol" projesi, Çin'in yeni vizyonu ve Türkiye, Anadolu Ajansı Web Sitesi, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/-kusak-ve-yol-projesi-cin-in-yeni-vizyonu-ve-turkiye/960778>(Erişim Tarihi: 02.06.2020).

DOĞAN, O. veERDOĞAN, A., (2017), "XIX. Yüzyılda İngiliz Sömürgeciliğinde Hindistan'ın Yeri ve Önemi", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XVI, S. 3:s. 839-847.

DURŞUN, Suat, (2011), Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye, **Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi Araştırma Dizisi** No: 36, Ankara Üniversitesi Basımevi.

ERBAŞ, Baha, (2010, 13 Aralık), Büyük Oyun'da Son Rauntlar Rusya'nın, Sabah Gazetesi,
https://www.sabah.com.tr/yazarlar/amerika/baha_erbasa/2010/12/13/buyuk_oyunda_son_rauntlar_rusyanin(Erişim Tarihi: 01.06.2020).

EROL, M. Seyfettin, (2018), "Avrasya'nın Değişen Jeopolitiğinde Türk Dünyası Ve Türkiye: Nasıl Bir Gelecek?", TESAM III. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi,
<https://tesam.org.tr/wp-content/uploads/2019/01/MEHMET-SEYFETTIN%CC%87N-EROL.pdf>(Erişim Tarihi: 02.06.2020).

GÜNAY, Z. Mehmet, (2013), "Russia's Central Asia Policy Under Boris Yeltsin", **Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)**, C. II, S. 1: s. 85-113.

HANN, Chris, (2016), "A Concept of Eurasia", **Current Anthropology**, C. LVII, S. 1: s. 1-27.

HOPKİRK, Peter, (2001), **The Great Game: On Secret Service in High Asia**, Oxford: Oxford University Press.

İSMAYİLOV, Elnur, (2013), "21. Yüzyıl Rusya Dış Politika Doktrinleri'nde Güney Kafkasya Ve Orta Asya Değerlendirmesi", **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. I, S. 1:s. 87-105.

İŞERİ, Emre, (2006), "Amerika'nın Soğuk Savaş Sonrası Büyük Stratejisi, Avrasya Heartland"ında Petrol ve Boru hatlarının Jeopolitiği", **Geçmişten Günümüze Dönüşen Orta Asya ve Kafkasya (Dr. Yelda Demirağ ve Cem Karadereli)**, Ankara: Palme Yayıncılık, s. 49-64.

KARADERE, Mervener Lüleci, (2015), "Afganistan: Asya'daki Stratejik Çıkmaz", İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, İstanbul,
<https://insamer.com/rsm/files/Afganistan-Asyadaki-Stratejik-Cikmaz.pdf>(Erişim Tarihi: 28.05.2020).

KERİMOĞLU, Yavuz, (2019, Ocak 21), Çin'in Orta Asya Politikaları, İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi Web Sitesi, https://insamer.com/tr/cinin-orta-asya-politikalari_1942.html(Erişim Tarihi: 02.06.2020).

OKUR, M. Akif, (2011), **Yeni Çağın Eşiğinden "Avrasya'nın Kalbi"ne Bakmak: Tarihten Geleceğe Orta Asya'nın Jeopolitiği Üzerine Değerlendirmeler** (ed: Murat Yılmaz), Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.

OKUR, Mehmet, (2017), "Bolşevik İhtilali Sonrası İngiltere'nin Rusya ve Kafkasya Politikası", **VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Vol. 2, s. 393-416.

ÖZALP, Necdet, (2004), "Büyük Oyunda Hazar Enerji Kaynaklarının Önemi ve Konumu", **Panorama Dergisi**, Şubat, S. 1: s. 1-8.

ÖZDER, Adem, (2013), "Avrasya Kavramı ve Önemi", **Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)**, C. II, S. 2: s. 65-88.

ÖZEY, Ramazan, (2017), "Mackinder'in Heartland Teorisi'nin Düşündürdükleri", **Marmara Coğrafya Dergisi**, S. 35: s. 95-100.

PARAMONOV, V. ve STROKOV, A., (2008), "The Evolution of Russia's Central Asia Policy", **Advanced Research and Assessment Group, Central Asian Series**, https://www.files.ethz.ch/isn/92594/08_June.pdf(Erişim Tarihi: 10.09.2020).

PURTAŞ, Fırat, (2006), "Avrasya'daki Yeni Büyük Oyun Bağlamında Hindistan'ın Orta Asya Politikası", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları**, S. 2: s. 56-77.

RAİKHAN, Sadykova, (2013), "Eurasian Idea Of N.A. Nazarbayev As The Basis Of Modern Integration", **Procedia - Social and Behavioral Sciences**, S. 89: s. 377-386.

SANDIKLI, Atilla, (2011), "Jeopolitik ve Türkiye: Riskler ve Fırsatlar", **Bilgesam Rapor**, No:27, İstanbul: Bilgesam.

SERGEEV, Evgeny, (2013), **The Great Game, 1856-1907: Russo-British Relations in Central and East Asia**, Baltimore: MD, John Hopkins University Press.

SİNİTSİNA, Irina, (2012), "Economic Cooperation Between Russia and Central Asian Countries: Trends and Outlook", **University of Sentral Asia, Working Paper S. 5**, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3023190(Erişim Tarihi: 10.09.2020).

SOOFİZADEH, A. ve Türker, Ö, (2018), "Rusya-İran (Kaçar) İlişkileri Adına Dehşet Verici Bir Hadise: Rusya'nın Tahran Başkonsolosluğu Baskını ve Büyükelçi Aleksandr Griboedov ve Maiyetinin Katledilmesi (11 Şubat 1829)", **BELLETEREN**, S. 82: s. 569-586.

SÖNMEZ, A. Sait, (2015), "Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu'nun Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleriyle İlişkileri", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 27: s. 1-9 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4769/65615>(Erişim Tarihi: 01.06.2020).

ŞEYHANLIOĞLU, Hüseyin, (2008), "18. Yüzyıldan Günümüze Kadar Afganistan'ın Jeostratejik Önemi". **Avrasya Etüdüleri**, C. XXXIV, S. 2: s. 22-43 .

TELLAL, Erel, (2005), "Eski Sovyet Coğrafyasına 'Devrimler'", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. LX, S. 2: s. 273-278.

YAZAR, Yusuf, (2011), "Enerji Bağlamında Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri (ed.Murat Yılmaz)", Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, İnceleme-Araştırma Dizisi, S. 1, http://www.ayu.edu.tr/static/kitaplar/enerji_raporu.pdf(Erişim Tarihi: 02.05.2020).

YETİŞGİN, Mehmet, (2006), "Rusların Türk Toprakları Üzerinde Yayılmasının Sebepleri Üzerine Bazı Düşünceler", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 16: s. 671-702.

YILMAZ, Reha ve ÇAĞ, Galip ve OKUR, Mehmet Akif ve YAZGAN, Hatice ve DEMİRCİ, Sedat, (2013), **Avrasya Paradoksu Beklentiler ve Endişeler**, Reha Yılmaz (Ed.), Ankara, Nobel Yayıncılık.

YÜCE, Kürşat Çağrı, (2006), ***Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele***, İstanbul: Ötüken Yayıncılık.